ИБРАЙЫМ ЮСУПОВ

ҲӘР КИМНИҢ ӨЗ ЗАМАНЫ БАР

(қосықлар ҳәм қысса)

Нөкис
"Қарақалпақстан" баспасы
2004-жыл.

Өзбекстан хәм Қарақалпақстан Халық шайыры Ибрайым Юсуповтың бул жаңа топламындағы қосықлардын көбиси хәм "Ўатан топырағы" қыссасы Ғәрезсизлик руўҳынан нәҳәр алған шығармапар. Опар жаңа заман өзгерислерин, дәўир машқалаларын ҳәм жаңа ой-сезимлерди жырлайды.

ЕКИ СӨЗ

"Әссалам" демеклик әўел басында,
Пайғамбар сүннети—инсанға ҳүрмет
Дослар, жаңа әсир босағасында
Дийдар көрисиўдин өзи ғәниймет.

Дүнья—бузық уясындай хәррениң,
Көргиң келмегенди базда көрер көз
Тилинде, кәлбинде ҳәзир ҳәмmениң
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз.

Көп халықлар арасат азабын шегер
Президенттен тартып, дийқанға қадер,
Уйқысын урлаўшы не десең егер,
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз

Алыс Косово ма, Кавказ таўдан ба,
Мазлум фаластин бе яки аўған ба,
Үмит жулдызына телмирискен көз
Көп жерде айланған питпес әрманға,
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз.

Мустақиллиқ—ғәрезсизлик дәўраны,
Алла несип қылды бизлерге аны
"От ишинде сақлағандай пахтаны",
Тилимизде, ойымызда мудамы.
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз

Жақсы үмит пенен жасайды адам,
Ертең толып ағар суўлар дәрьядан.
Бир күн ақ нан жермиз, бир күн қара нан,
Жақсылық бинятын көре бергей көз.
Мийнеткеш халық тилегидур сораған:
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз.

Ҳадал мийнет пенен гүллентип елин,
Өзбек өзи билер жасаўдың жолын.
Елге хәм дүньяға тилеги оның:
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз.

Хақ жол мустақиллик кәрўанымызға!
Даналық тилеймиз Журтбасымызға.
Мәңги несип етсин дәўранымызға,
Тынышлық, татыўлық деген еки сөз!

Декабрь 2000-жыл.

ТӨРТЛИКЛЕР

Ақылгөйлик қылма хеш бир адамға,
Ис жүзинде өрнек көрсет оданда.
"Ақылыңды басыңа жақ" деген ғой,
Ата-баба баяғы бир заманда.

*   *   *

Түссеңдағы ҳәзир қайсы гүзарға,
Барлық жоллар апарады базарға.
Сөзиң қарыйдарсыз қалмасын, шайыр,
Бул жағын да есиңде тут жазарда.

*   *   *

Дүзиў жүр, адамлар сеннен қашпасын,
Көзге түссең, мурты жыбырласпасын.
"Пенсияға қашан кетер екен" деп,
Бирге ислеўшилер сыбырласпасын...

Нәбада кимгедур жақсылық етсең,
Зыяны жоқ оны умытын кетсең.

Ким саған жақсылық қылса бирақ та,
Оны есте сақла сен ҳәмме ўақта

*   *   *

Афандиниң өлген екен ешеги,
Басын жолға қыстырыпты деседи.
"Бунең?" десе, айтты: "Көрип ешеклер,
Ешеклигин қойып, жөнге түседи..."

*   *   *

Өз үйинде қонағынық көзинше.
Пышығыңа "пыш" деп жүрме өзиңше.
Хан қызындай кеўли нәзик қонақтың,
Сәл нәрседен сетем алар сезинсе.

*   *   *

Адамлар бар: өзимшиллик бийлейди,,
"Өзим" десе, басқаларға иймейди.
Садағаң кетейин Саадий айтқан ғой:
"Өзин сүйген өзгелерди сүймейди".

*   *   *

Туўып өскен елин сүйе алмады ол,
Оны жек көриўден уялмады ол.
Көшип барған ели буны жатырқап,
Ҳеш жерди "Ўатаным" дей алмады ол.

*   *   *

Улт айырғыш болсаң, улус жақтырмас,
Ис түскенде хызметине тақ турмас.

Ақ кеўлиңнен араласып жасасаң,
Алаламас, қанатлыға қақтырмас.

*　*　*

"Наўайы, Бердақ, мудам халықтың аўзында..
Деп налыды шайыр. Жубатып сонда,
"Тамыр-таныслық ғой—деди бир жорам,—
Оларда таныс көп хәмме заманда..."

*　*　*

"Ақылды ақмақтан үйрен" дегенге,
Биреўин ушыраттым, ийни келгенде.
Ол айтты: "Шайырлық деген өзи не?
Жумыс-пумыс таппадың ба өзиңе?!..."

ДОЛЛАР

Океанның аржағынан, алыстан,
Шақырыўсыз келген қәўипли миймандай,
Есик атлап, төрди бийлеп алысқан,
Не ислесе, бәри нырққа сыйғандай.

Баңқлерди өз маклериндей сораўсыз
Хызметине жегип гүллән гүзарда.
Пул әўладын урып-жығып аяўсыз,
Өз ҳүкимин жүргизер ол базарда.

Бул "көк қағаз" шытырласа қай жерде,
Журт қулағы ербең етип, алаңлар.
Тереӊ суўда "алтын балық" бар жерге
Аў салғандай үймелесер адамлар.

Хәрре жыйған палға шыбынлар қонып.

Әўмети жүргенниң дәўлети тасар.
Кимлер байып, кимлер баңкрот болып,
Дүнья ҳәзир бизнес ышқында жасар.

Сатып алар ол ҳүждан, намысты-арды,
Ол байытар хәм де диййана қылар.
Аш көз дүньядағы көп урысларды
"Доллар саўашы" деп атаса болар.

Асқынлаған наркобизнес иллети
Дүньяға билектен укол берди де,
Бен Ладенлер қылған сум ҳәрекети
Ҳаўлықтырып атыр күшлилерди де...

Мәмлекеттиң миллионларын қапсырып,
Бираз елдиң лаўазымлы "мәртлери",
Қулқынына коррупция тәпси урып,
Таўап етер Женеваның баңқлерин.

Доллар тәбиятын карасаң серлеп,
Оның сырлы составында бәри бар:
Қан хәм тер, қайғы-зар, қуўаныш, ермек,
Өлтирер уў ҳәм тирилтер дәри бар.

Ол бар жерде барлық илаж көрилер,
Питпейтуғын ислер питер ерлесе.
Парахорда назырқанып керилер,
Пуллай емес, "көк кағаз"дан бермесе...

Адамларды бир-бирине атқызып,
Бул "көк кағаз" жүргизер өз ҳәмирин.
Операция столына жатқызып,
Адам саўдаласар адам өмирин...

Доллар ушын болар көп жинаятлар,

Нәпси қарар таппас оған сыйынбай.
Ийман, инсап деген муқаддес затлар
Ол ушын өтимсиз қалған буйымдай.

Қандай мақсет тутсаң —бәри бир оған,
Пысқырып қарамас руўҳиятқа.
Дүнья қуўып, оған табынса адам,
Жуўмағында жолығар бир апатқа,

Сол ушын сен оған абайлап жантас,
"Апам кетти, мен қалдым" деп жуўырма.
Мийнет етип тапсаң, ол ҳарам болмас,
Байыў жолын алдаў, қылмысқа қурма.

Исбилермен деген сырлы илимди
Иске салып, көзин тапсаң булақтың,
Узын қылар қолың менен тилиңди,
Еңбегиңди емип, хош болар ўақтың.

Қалма бирақ озиң оған қул болып,
Айта алмайман гәптиң буннан зыятын.
Ийман, инсабына жол-жорық қылып,
Ала көрме оның мағнәўиятын...

6-март 2002-жыл.

"ЕРКИН БАЗАР"

Ергенекли бул дүньяның
Ҳәзир еркин базары көп.
Жер жәҳәннен дүнья малдың
Келип турған гүзары көп.

Ҳәр ким оған барын салған,
Ҳәтте намыс-арын салған.
Биреў сәтли саўда қылған,

Биреўлерге ҳазары көп.

Ҳасыл гәўхар. зери де бар,
Аптекте жоқ дәри де бар,
Пулың болса бәри де бар.
Пулсыз көзиң қызары көп.

Импорт этикети керек,
Кимге қустың сүти керек.
Кенгурийдиң ети керек,
Хәўес етсең мазалы деп.

Арақ-шараплар базары,
Қурал-жарақлар базары.
Тест ҳәм сынақлар базары,
Компьютерди бузары көп...

Қымбат қағазлар базары,
Сәўбет ҳәм сазлар базары,
Жилўа хәм назлар базары,
Арқа-мойын жазары көп...

Алып-сатарға мал керек,
Биреўлерге ҳамал керек.
Керекке жығылар терек,
Аллергияң қозары көп.

Бул базардан инсап күтпе,
Бағынбас өл ҳүкиметке.
Арзанлар деп дәме етпе,
Жүрегиңниң сазары көп.

Қиянет көп, мириўбет аз,
Болды десең ҳәммеси саз,
Доллар деген бир "көк қағаз"

Бәрин пыт-шыт бузары көп...

Көлденең әўмет базары,
Кәҳәтли хүжжет базары,
Жумыс ҳәм мийнет базары,
Табаныңның тозары көп.

Ҳәр ким пайдасын гөзлеген,
Ырас-жалғаннан сөзлеген.
Бирақ бунда мен излеген,
Муҳаббаттың базары жоқ.

Сондай базар болғанында,
Сен базарлап барғаныңда,
Шасәнемдей баяғыда —
"Мен Ғәрипти сатып ал" деп,
Жығыларем аяғына

2000-жыл.

ӘМИЎДӘРЬЯ

Тәңирим нәўпир суўлы дәрья жаратты
Әмиў болып әлемге даңқ таратты
Асқар таўдан абиҳаят суў алып,
Абат етип келдиң сонша елатты.

Эллинлер "Окс" деп Огуз дәрьяны,
"Жәйҳун" деп араблар мақтады аны
Бир мәнзилде турақламас пейлиңди,
Яд билер тарийхтын түрли заманы.

Искендер, Шыңгысларсуўғарып атын,
Әмир Темур қурып зор салтанатын
Бухара, Самарканд, Үргениш, Хийўа,
Бойында тиклеген даңқ имаратын.

Суўыңнан мириўбет бағы мийуалар,
Еллер ырысы болып егин ырғалар
Киндик қаны тамған бул жағысларға
Хорезмий, Беруний, Әбиў Синалар

Уллы тарийхлардың гуўасы болды,
Тиришиликтиң дәртке даўасы болды
Сыр ҳәм Әмиў—суў тулпардың дизгини,
Алтын ойпат—Туран арасы болды

Жәйҳун айбатынан айбынар едик,
Дегиш алмағай деп қайғырар едик
Балық ойнап, ғаз ғаңқылдап көллерде,
"Теңизи бар ел" деп айтылар едик.

Еки дәрья еңбегинен жаралғап,
Ҳәмме ләззет алар еди Аралдан.
Ырыс қазанның бир қулағын ийелеп,
Қарақалпақ едик бунда қуралған.

Ким билмейди, жер менен суў туўысқан,
Екеўи табысса, әлем гүлистан.
Ендиликте адам менен тәбият
Аразласып, аралары суўысқан.

"Тәбият анамыз, оны сыйлаймыз"
Деп тил ушы қышқырыўды қоймаймыз.
Ис жүзинде көмешлерге күл тартып,
Алдымыздан аққан суўды қорлаймыз.

Ашкөз аңшы дүзде өлжа көргендей,
Жини сүймеслерге әжийне болдың.
Себил қалған Дарапшаның мүлкиндей,
Әмиў ийеси көп ғәзийне болдың.

Қолы жеткен алар сеннен керегин,
Жетпегенлер көклей үзер қамегин,
"Арал бизге қатнасы жоқ" дегенлер,
Аңлап атыр дузлы шаңғытдәрегин.

Биреўлердиң қумы менен шөллери.
Дәрьяны симирер көп ўақтан бери.
Суўсызлық азабын шеккен ким десең,
Қарақалпақ ҳәм Хорезм еллери.

Суў тулпардың шөлден шаршағанындай,
Қызып турған тойдың тарқағанындай,
Қулазыған қуў жағаңда турыппан,
Илҳамымды биреў урлағанындай.

Бағ-бақшалар сырғып ырғалған жерлер,
"Ақ алтын", "сары алтып" нурлағап жерлер,
Бүгин көрсең, қырда қалған балықтай,
Қарабарақ шығып, сорлаған жерлер.

Көллер баҳатосқын шуқырда қалған,
Балық ойнап, базар болғаны жалған.
Суўсыз жаптың бойындағы таллар да,
Тербелип кеўилсиз ойларға талған.

Суўдын машқаласы—өмир гүреси,
Тарийхта көп қалған оның елеси.
Ҳәзирги суўсызлық қудайдан емес,
Адамлардың өзи тапқан бәлеси.

Бүгин әўмет жүрсе, биз соған шадбыз,
Жақсы-жаман болсын, тарийхта ядбыз.
Аңғарынан адастырып дәрьяны,
Теңизди қурытқан даңқлы әўладпыз.

Адамлардың пейлин сумлық жайлады,
Адым жерден әсбек қылып байлады.
Ҳәр ким аўылынан айдын көл ислеп,
Дәрьяларды бурып, қумға айдады.

Мейли, қыйыншылық ҳәзир қайда жоқ?
Руўҳыңды түсиргеннен пайда жоқ.
Дана хәм сабырлы халық деген киси,
Мыш-мыш сөзге аўаланыў ойда жоқ.

Қыйынлықты жеңип үйренген елмиз,
Ҳийле, наҳақлықтан жийренген елмиз.
Дурыслық қандегиен ылайымыз бизиң,
Ҳадал мийнет пенен ийленген елмиз.

Суўсызлықтан жәбир көрсек биз егер,
Көп еллер суў тасқын азабын шегер.
Тәбият парқламас инсан мүтәжин,
Бир жерге тамбаса, бир жерге төгер.

Жер-суў қәдирине халықлар қанықдур,
Бул исте өзбеклер қатты алықдур.
Өзбек айланысса, шөлге гүл питер,
Дийқан баба нәпес еткен халық бул.

Өзбекстан—түскен ол ҳақ нәзери,
Қарақалпақтың да ол туўған өз ели.
Журтбасымыз Президент айтқандай,
Тәғдири бир халықлармыз әзели.

Күн қызып, ерисе таўдың музлары,
Инсап пенен ишсе еллердиң бәри,
"Аққан дәрья ақпай қалмас" деген бар.
Келер гүўлеп тезден үмит суўлары.

Май, 2001-жыл.

КЕГЕЙЛИ БОЙЫНДА

Қуўрақ шақасына қонып ақ талдың,
Бунша шықылықлайсаң, хәккебай жора!
Қәпелимде бизди жатырқап қалдың,
"Әлле ким келди" деп, шырлап бийшара!

Хаслында мен саған "әлле ким" емес,
Мендағы өзиңдей усы жерликпен.
Бул жағыслар бизди жатырқай билмес,
Қайылман сендеги пидакерликтен.

Бул жер мениң ушын жәннет мүйеши,
Көз ашып дүньяны көрдим усында.
Бунда торғайлардың сайраған сеси,
Жоқ па деймен басқа жердиң қусында.

Бурын жылда пахта, салы егилип,
Ақ бийдай ырғалған кең тахталықлар,
Бағлар мийўаламай, гүли төгилип.
Хәзир суў сорайды атыз-арықлар.

Бизлер ес билгели еситпегенбиз,
Мынаў Кегейлиде суў тартылғанын.
Кеше көз алдыңда қурыды теңиз,
Бүгин талан-тараж суўы дәрьяның.

Заманның, адамның тарылып пейили,
Мириўбет дәрьясы әсбек бөлмақта.
Тилеймиз жақсылық болғай деп кейни,
Дүнья арасатлы иске толмақта.

Айта берсем, дәрт көп, хәккебай достым,

Балалық дәўиримди еске саласаң.
Ыссы жаққа кетти көбиси қустың,
Ал сен бәрхә бизиң менен боласаң.

Пышық көрсең, шықылықлап жүргенин,
Қайсы үйдиң ийти,—бәрин билесең.
Кимниң тауығына сағал келгенин
Айтып, дәрхал сен ахбарат бересең.

Сен отырған терек айналасында
Палыз болды, тил үйирген гүрбеги.
Баяғыда сол палыздың қасында
Бир бала дауыслап "аға, жүр!" деди.

"Апам қостан қауын жесин деп атыр"...
(Нелерди еслемес адамның ойы!)
Ал, аман бол онда, ҳәккебай батыр!
Жақсы жерғой бизиң Кегейли бойы.

Қайсы бир қус излеп көлденең бахтын,
Кетсе кете берсин қызыл қыяға.
Аш-тоғына көнип сен усы жақтың,
"Кесте тигип" отыра бер уяда...

Дәрья ақпай калмас аққан жеринен,
Суў келер, қайтадан гүлленер бул жер.
Ауылымызға ҳәр келгенде, мени сен
Шықылықлап жүрип күтип ала бер.

Сентябрь, 2001-жыл. Шымбай

ИСБИЛЕРМЕНЛЕРГЕ

Бир исбилермен мың бийдәўлеттен жақсы.
Амир Темур

Адамлардың машқалалары ҳәм мәплери менен жасаў, елимиздиң экономикалық потенциалын көтериў ҳаққында Журтбасымыздың баянатларынан тәсирленип жазылған қосық.

Жаратканның қайыркомлық қорында,
Не жоқ бендесине беремен десе.
Берген менен сораўы бар соңында,
Инанба жоқтан бар дөреген десе.

Жаслық ғайрат берди, ақыл ҳәм зейин,
Дарқан билим алып, илиндиң хатқа.
Не жетпейди енди булардан кейин,
Заманы шақырған жас азаматқа?

Ийнесин излеген қыздай гүйбеңлеп.
Аяқ астыңызға үңиле бермей,
Ҳәй, жаңа адамлар, келиң дә жөнлеп,
"Не көрдиң Қара ат" деп шегине бермей...

Қара терге түскен қара мийнеттиң
Ескирген заманы өтип бармақта.
Исбилермен болып, гилтин дәўлеттиң
Тапқан еллер алға кетип бармақта.

Илимнен нур берип истиң көзине.
Машақаттан қашпай, берилсең оған,
Байлық өз ийтиңдей ерер изиңе,
Дүнья қуўып жүриў шәрт емес саған.

Ел ырысын арттыр, өзиң де байы,
Гедейлик ҳеш кимди мандытқан емес.
Қол ҳәм мийиң исте болсын удайы,
Нийетиң ҳақ болсын, асқынлама ҳеш.

Америкалы Билли Гейтс дегенди
Дүньядағы ең бир бай киси десер.
Ол отырмас "мен байыдым" деп енди,
Компьютерде күнде он саат ислер.

Көрип жүрипсизлер көп жерге барып,
Илим, техниканы ислетип олар,
Таслақ жерди тамшы менен суўғарып,
Жетпис центнерден "ақ алтын" алар.

Олар көрсе күлер бизиң жақларды,
Ал биз "билгир дийқанбыз" деп ойлаймыз.
Ата-баба қазып кеткен жапларды
Тазаламай, қысы менен тойлаймыз.

Техниканың ийеси жок, майы жоқ,
Жайрап жатар "жесир қатын мүлкиндей".
Егистиң ўағында "әтшок гайы" көп,
Баңқ ҳәм ширкет—аразласқан төркиндей.

Бизиң фабрикалар шығарған затты,
Шет ел түўе, өзимиз де алмаймыз.
Базар талаплары болса да қатты,
Бас қатырып, оған ҳәмел кылмаймыз.

Ески чиновниклик минберге шығып,
Журтқа ақылгөйлик қылғымыз келер.
Қыста қолымызды қалтаға суғып,
Көбимиз ҳәмелдар болғымыз келер.

Өмирге жаңаша көз-қарас пенен
Қарап, ислейди деп журт исенгенлер,—
Бизнестиң илимий сырларын билген,
Сиз,—жаңа адамлар,—исбилерменлер!

Шешиң ийнинизден узын шапанды,
Қойың тил қышытқыш "даналықларды".
Шақыр Инвестиция деген апаңды,
Енгиз өндириске жаңалықларды.

Ол "апаң" есапдан хәм пайдакүнем,
Мейли, сен де оннан пайдалан сондай.
Шақыр кеўлин таўып исеним менен,
Қусты далбай былғап шақырғаныңдай...

Қурып қалған теңиз қайырындағы
"Қуты қашқан ел" деп қарасар бизге.
Олар билмес адамларды бундағы,
Байлықты, кеңликти түспеген көзге.

Байлық, арқайынлық, кеңлик, мириўбет
Жерден адамлардың кеўлине көшкен.
Бул жер асты-үсти турысы дәўлет,
Мәзи үйренгенбиз ойлаўға әстен.

Тарийхта үш ирет қурыған Арал,
Биз дус келсек керек төртиншисине.
Тәбият анамыз қырсыққан болар,
Аш көз адамзаттың қылған исине.

Ҳәр жердиң тәбийзи өзинше ҳесап,
"Жеримиз қыйын" деп налыймыз базда.
Ийт байласа турмас жерлерде жасап,
Гүллентип атырған адамлар аз ба?

Тилин тапсаң, жер де қушағын ашар,
Бул жер насаз емес, өзимиз насаз.
Заман бийигине талпыныс нашар,
Халқымыз мийнеткеш, исбилермен аз.

Бул жер Дийқан баба нәзери түскен,
Еткен еңбегиңниң куны ҳасыл ды.
Бейиш жемисиндей қаўынлар пискен,
Жырып жиберердей ананасыңды.

Бунда қойлар туўар зер қырпық, сурды,
Қара таў мәрмери мерўерттей жанар.
Ҳәтте жабайы шөп—боян тамырды
Дунья валютаға—алтынға алар.

Бул жердиң нефть, газ булақларына
Заман қол урғанда, достым, еле сен,
Барса-келмес—қараўимбеттиң дузына
Сода завод ислегенде көресең...

Азғана жыл суўдың тамтарыслығы,
Руўҳымыз түсирип, болдық бийқарар.
Тәбияттың апатшылық, қырсығы
Ҳәзир планетаның көп жеринде бар.

Инсаният бундай қыйынлықларды
Жеңип, жасаў жолын үйренип атыр.
Батыс бетте ашқан жаңалықларды,
Шығыста колланып, ийгерип атыр.

Бул сөзлер сиз ушын жаңалық емес.
Шайыр айтар, нени сезсе жүреги.
Ақыл үйретиў ҳәм даналықемес,
Бул—заман талабы, халықтың тилеги.

Өндирисши, алым, инженер, фермер,
Қайсы кәсиптенсең деп сорамайық.
Илҳамланып ис басына келиңлер,
Биз, шайырлар, сизди дәстан қылайық,

Жаслар өсип шықсын туўған елинен.
Жаңа булақ көзин ашыңлар сенлер.
Абат турмыс ушын ис минберинен
Биринши сөз сизге, исбилерменлер!
2002-жыл.

КӨРИНЕР БОЛЫҢ

Ис билгенге заман келди, жигитлер,
Етек-жеңди дурыслап түринер болың.
Сүрер болсаң, дәўран келди, жигитлер,
Ел көзине түсип, көринер болың.

Жаслык қуўат берди, шағлап өтсин деп.
Ойға алған мақсетине жетсин деп.
Қарыўланып халыққа хызмет етсин деп,
Елден алғыс алып, сүйинер болың.

Истиң көзин билип ким етсе талап,
Дәўран атын минер жалларын тарап.
Жаслық ғайрат деген жемисли дарақ
Миййўалаған сайын ийилер болың.

Ашық Аяз нәсияты сол болар:
Бийдәўлетлик жигит өмирин қор қылар.
Исбилермен болсаң, бахтың зор болар,
Қулдай ислеп, бегдей кийинер болың.

АЎЫЛДАҒЫ КЕШ

Қысқы кеште түпкирдеги жабанның
Көриниси кеўлин тербер адамның.
Күтилмеген қонақ болдым үйине
Жаслық ўақта бирге оқыған жорамның.

Жадырасып жақсы күтип алысты,
Апақ-шапақ қуўанысып қалыстық,
Газ плита гүрлеп жанып, шай қайнап,
Жыллы жерге калың төсек салысты.

Аклықлары сәлемлести биримлеп,
"Телевизор тамға бәриң кириң!" деп,
Қонақ жайдан қуўып шығып оларды,
Дастурхан дүзетти қурдас күлимлеп.

Жорам улын ертип кирди қораға,
Бирақта қой сойдырмадым жорама.
Таўық сорпа, аз-кем арақ суўықта,
Пай, кетеди-аў гүрриң қызған арада!

Бир-биреўден ҳал-аҳўал сорасып,
Ғаўқылдастық ҳәзилимиз жарасып.
Гәп қашырдық еслеп өткен-кеткенди,
Сағынысқан кеўиллерге минәсип.

Бирге оқыған баллар менен қызлардан,
Санап шықтық ким бар-ким жоқ олардан.
Аңламаппыз пәтли ағысын өмирдиң,
Жорамның да сақал-шашы ағарған.

Айттым оған—Сен фермерсең белгили,
Табыскерсең қатарыңнан үлгили.

Суўсызлықтан қысым көрип атырсаң,
Басқа түсип тәбияттың сүргини.—

Дегенимде үнсиз қалды бир майдан.
Сызлаўығын тырнап алған қусайман.
Суў дәрти—ел дәрти қарақалпақта,
Жазда—қурғақшылық, гүзде—пушайман.

—Суўсызлық дәртиниң несин айтасаң.
Атыз беттен қолың суўып қайтасаң.
Еки жылдан берли егинде сән жоқ,
Телпегиң түседи басты шайқасаң.

Фермерлик жақсы ғой билген дийқанға,
Уғрас келер мына еркин заманға
Тил табысып меншик пенен ел мәпи,
Мийнетиңниң палын татсаң жаман ба?

Елмиз ғой аўылға аўызын ашқан,
Жерге ырыс-несибе урығын шашқан,
Суўдың қытлығынан бәри қымбатлап,
Базардан да ҳәзир берекет қашқан.

Өрдегилер дәрьяларды сатажақ,
Сөйтип тегин мол пайдаға батажақ.
Қулыплап алып ғәзийнесин қудайдың,
Ышқырына гилтин байлап жатажақ

Тәбият қырсығы ҳәзир қайда жоқ,
Аңсат турмыс, билсем, хеш бир жайда жоқ.
Кел, бир алып жиберейик, жоражан,
Батпан уўайымнан мысқал пайда жоқ.—

Деп муртынан күлди қонаққа қарап.
Бундайда пайдалы бир тостлық шарап.

Қурдас келди қыз туўғандай қуўанып.
Аўқатынын хош ийиси бурқырап.

—Ҳәзир нелер болмай атыр дүньяда.
Бир жақларда суўы сыймай дәрьяға,
Апатшылық көрип атыр тасқыннан,
Бул күнге де шүкир етейик аллаға.

Көптен суўсызлықты көрмеген елмиз,
Суўды қәдирлеўди билмеген елмиз.
"Айланба шел" шаўып егис жерлерге,
Тапқа келтире алмай терлеген елмиз.

Синоптиклер айтып атыр хабарда:
Быйыл дым көп қар жаўыпты таўларға,
Хорезм хәм Қарақалпаққа суў келер,
Ғарқәллезий болса Әмиў суўларға.

Ҳәр нәрсе қәдирли болар азында,
Кел, алсақ алайық кеўил сазында
Жап-салмаңа суўды сыйдыра алмай,
Албырап жүргейсең бәхәр-жазында...
Февраль, 2002-жыл.

САҲРА ГҮЛИ

Нөкисим, сен—Әмиў бойында
Алтын жағыс—саҳра гүлисең
Ата журтым Түркстанымда
Даңқлы шәҳәрлердиң бирисең.

Сенде көрки бәҳәр паслының,
Ҳәмме қәўес етип қарасар.
Таң нурындай сулыў жаслығың

Айдын келешекке уласар

Жулдызлары ашық аспанның
Қызкеткенге шомылар ақшам.
Бахытлы халық, азат инсанның
Мақтанышы, мәрмер булақсаң.

Даңқлы Ташкент—шығыс шолпаны,
Устаз ҳәм де мәдеткар ағаң.
Ғәрезсизлик, жаслық дәўраны
Ўа Нөкисим, жарасар саған!
2002-жыл.

ҲӘР КИМНИҢ ӨЗ ЗАМАНЫ БАР

Гүлшанларда гүл ашылмас,
Гүл мәўсими келмегенше
Аўыл-еллер абат болмас,
Дийқан жылын бермегенше.

Ҳәр мәўсимниң бар өз гүли,
Ҳәр гүлдиң өз жамалы бар
Ҳәр пасылдың өз мезгили,
Ҳәр кимниң өз заманы бар.

Биреў даңқлы исбилермен,
Биреў спорт чемпионы
Биреўге хош ҳаўаз берген,
Жаслар жақсы көрер оны.

Компьютер заманының
Исинде не шек болады?
Илим, талант, техниканың
Кәраматы көп болады.

Шеттенбисең, орайдан ба?
Ол айырмас сиясатлап
Чикаго ма, Шымбайдан ба,
Ким болсаң да кетпес атлап.

Евразия физиклерин
Жарысқанда хайран қылған
Үш алтын медальдың бирин
Утып, утып, утып алған,—

АҚШ я Қытайдан емес,
Нөкистиң бир жас баласы[1].
Сондай баллар әжеп емес,
Болса илим дүрданасы.

Бәлким олар Сарез көлин
Тутастырып Арал менен,
Қандырар теңиздиң шөлин,
Сөз бар "зәрре бағыш" деген.

Хожелиниң қарапайым
Қызы Орал—доктор, алым,
Ким ойлаған, айнанайын,
Болар деп дүньяға мәлим.

Өз заманы келсе керек,
Даңқы жер жаҳанға кетти
Пүткил Азияға дәрек
Сыйлық оған несип етти[2].

---

[1] "Нөкистиң бир жас баласы" дегенде Евразия физиклери таңлаўында қатарынан үш алтын медаль алған Нөкисли оқыўшы Әлийшер Сәнетуллаев нәзерде тутылады.

[2] Ҳәр континентке тийисли жер жүзилик Гольдман сыйлығын алған медицина илимлеринин докторы, "Перзент" қорының баслығы Орал Атаниязова.

Айтсам Қутыбаевтағы[3]
Геркулестей[4] күдиретти
Өзбекстанның байрағын
Төрт мәртебе желбиретти.

Ақыл, инта, талант, мийнет
Ҳәм ҳәр кимниң заманы бар.
Усы жерде сәл сабыр ет,
Гәптин басқа таманы бар.

Биразлар даңқ, атақ қуўып,
Ижад жолын таслап кетер
Қайнаўытлы ағыс суўып,
Булақлардың көзи питер.

Кәлемкешлер болды сондай,
Даңқ, атаққа бәрин сатқан.
Китаплары бири қалмай,
Мақтаўлы сын алып атқан.

Даңқлы болды олар соннан,
Ийттүйнеклер урқан жайды.
Енди көрсең, умытылған,
Жазғанын журт оқымайды...

Өз заманың—ол да дәўран,
Өмириңде бир келеди.
Даңқ, мақтаўға болсаң алаң,
Булақ суўы иркиледи.

Қандай атақ алғанлығын

---

[3] Тайбокстен төрт мәрте жәхән чемпионы болған Еркин Қутыбаев.
[4] Геркулес — грек мифологиясындағы оғыры қарыўлы бахадыр.

Берунийдиң, Бердақлардың
Ҳеш ким сорамайды бүгин.
Мийнетин халық ардақлар дым.

Талант аты жақсы шапса,
Даңқ, мәртебе ерип жүрер.
Қызы жақсы күйеў тапса,
Қудағайдың өзи келер...
Февраль, 2002-жыл.

ШАЙЫР
Абдулла Ариповқа

Кеше еки жигит Шымбай жолында
Автобуста бақырысып сөйлести.
"Радиодан айтты: Ташкенттен бунда
Абдулла Арипов келипти" дести.

—Өйдеген ким?—деп бир ғарры сорады.
—Өзбектиң хәзирги үлкен шайыры.
Ол қаршылы қарақалпақ болады.
Ҳаслы маңғыт, Нөкис дейди аўылы.
—Бизге ағайин ғой, хаў бала, онда,-
Деп бир қара сақал қомпаңлап қойды.

Бир кәйўаны жеңгей сөз қосты сонда:
—Мениң бир муғаллим улым бар үйде.
Телевизордан көрген сайын ол шайыр
Сол балама усап кетеди гейде...

—Тарийхты билмеген сада адамлар,-
Деди бир шляпа кийген қылый көз,
—"Маңғыт", "Нөкис" деген өзбекте де бар,
Шыңғысхан дәўиринен киятырған сөз...

Таңланбадым мен олардың сөзине,
Талай еситкенмен бул сөзди бурын.
Ысық көринесең журттың көзине,
Сүйикли шайырымыз Абдулла иним.

Бул жердеги халықта әдет бар қызық:
Жақсы адам келсе, питип мурады,
Ақ кеўлинен қара қалпақ кийгизип,
Дәрҳал өз қәўимине қосып алады.

Әзиз Журтбасымыз, тартынбастан хеш,
Айтты халықтың бул әдетин хүрметлеп:
"Мен тек ғана өзбек халкының емес,
Қарақалпақтың да перзентимен" деп.

Сондай, сен де, мустаққиллық жыршысы,
Ҳәзирет Наўайының даңқды урпағы,
Бердақ әўладлары ҳүрметлеп сени,
Сүйер жаңа заман қарақалпағы.

Хошамет қосығынан тойған халайық,
Сүйип оқыр ойшыл қосықларыңды.
Бийик хүрмет—мәртлигиңе ылайық,
Пәк туттың шайырлық намыс-арыңды.

"Кызыл идеология" қаразларына
Суў қуйып, жел берип, жағынса кимлер,
Зер мухаба қаплап китапларына,
Берди оларға даңқ хәм бийик минбер.

Жалғаншылық үстем еди шынында,
Жүзегөйлер жүрди салтанат қурып.
Ал сен шынлық сөзди ҳәр жазғаныңда,
Сени шарға қылды төбеңнен урып...

Заман оңайланды, қудайға шүкир,
Жалған уйқасықлар уйқаспай қалды,
Ҳақыйқатлық ушын басланды дәўир,
Халық өз тәғдирин қолына алды...

Халыққа сөз унатып, ышқында жанып,
Оны руўҳландырған шайыр бахтияр.
Жырла шайыр, заманыңда йошланып,
Сөзиң ел кеўлинде тапсын итибар.

Бахытлыман, илесип мен де көп пенен,
Жаңа заманнан йош алғаным ушын.
Сынақлы сапарда Арипов пенен
Заманлас, ўатанлас болғаным ушын.
Июнь, 2001-жыл

СОПРАНО[5]

Саадат Кабуловаға

Сахна төриндеги таўдан қулаған
Гүмис булақ сести ағын суўда бар.
Жаралы ақ қуўдай сыңсып жылаған
Ҳаял даўысы мени тынбай қуўдалар.

Гә самалдай шалқыр, гә гүңиренер,
Зер шымылдықларға урынар барып.
Бейиш ҳаўазындай қәлбиме енер,
Жанымды дуўалап, ҳуўшымды алып.

Жоқ, бул ҳауаз емес, бул—сырлы әрман,
Ҳаўаз соншама да дәртли болар ма?

---

[5] Сопрано – операда бәлент лапызлы ҳаял даўысы (музыкалық термин).

Залым айралықтың отына жанған
Ғамлы кеўил буған шыдай алар ма?

Сопрано, Сопрано! Әзийз мийманым!
Бар ма өзи сениң ийманың?
Мен не жаздым саған? Айтшы! Олсыз да
Қыйнаўлы жанымды бунша қыйнадын.

Маэстроның[6] сырлы шыбығы ушында
Жаным сен шақырған кеңликке ушар.
Оқ жеген анасын көрип түсинде,
Маңыраған қуралай—еликке усар.

Ҳәзир мениң тынысымның тар ўағы,
Сен рәҳим етпедиң көзде жасыма.
Ақ липаслы арыў ҳаял әрўағы
Мени шақырады булақ басына...

Көз алдыма келер сол аппақ әрман:
Жасыл таў баўырайы, булақлар сести.
Бултлар ылағысып шыңлардан арман,
Таўдың жаз самалы жағымлы ести.

Рәҳәтлендим оның қуўанғанына,
Айдай жамалына ынтығып бақтым.
Елесследи ләззет берип жаныма,
Мениң жигит ўақтым, оның қыз ўақты...

Айтты: "гөззаллығын мен бул дүньяның
Бүгингидей сергек сезбеген едим".
"Бәри алдымызда, өкинбе, жаным.
Бул гөззаллық бәри сен ушын" дедим.

[6] Маэстро – бул жерде дирижёр.

Оның сулыў даўысы, нарзан сылдыры,
Жасыл таў етеги, жағымлы хаўа.
Ақ бултлардан сығалаған күн нуры,
Бәри дәртимизге бергендей даўа.

"Бахытлыман, бахытлыман" деп ол даўыслап,
Еркелеп ийниме асылып алды.
Бирақ қәпелимде... жүрегин услап,
Үнсиз көзин жумып отырып қалды...

Бахыт пенен бахытсызлық арасы
Қас қағым екенин аңладым сонда...
Сопрано! Сен жүрегимниң жарасын
Тырнама, гүңиренип булақ басында.

Сол биймезгил сөнген өмир шырағы
Жансерек Жильдадай[7] ышқынып мудам,
Ақ липаслы арыў ҳаял әрўағы
Мени тынбай излер булақ басынан.

Мақбал креслоның ернегин бүрип,
Мен пүткил барлықты умытып бул ўақта,
Журтты елестирмей, орнымнан турып,
Кетсем деймен мени шақырған жаққа.

Лекин қызғын шапалақтан зал гүрлеп,
Сырлы сахна шымылдығы жабылды.

---

[7] Жильда – Риголеттоның қызы ("Риголетто" операсынан).

Театр толы халық қыйқыўлап, түргеп,
Люстралар жайнап, шамлар жағылды.

Сопрано, әзийзам! Соннан бер ўағы,
Мен сени тыңласам ара-арасында,
Ақ липаслы арыў ҳаял әрўағы
Мени шақырады булақ басында...
Август, 1983-жыл, Кисловодск.

ПАТША ҲӘМ ШАЙЫР

Даңқлы Шираз – шайырлардың ўатаны,
Амир Темир жаўлап алды да аны.

Шағал мәслик қурды тилла сарайда
Бир әндийше ойға келди қалдайда:

"Бар, тақсыр. Шақырып берейик" деди.
"Жақ, өзимиз барып көрейик" деди.

Ийт алған түлкиде не сын тбар деген,
Шаыр қапа еди. Ели бүлинген.

Шәҳәр шетиндеги қәбирстанда
Гөне махбараның ық саясында.

Астқа төсеп ески гилем жуллығын,
Ғаззел жазып отыр еди ол бүгин.

Алдында ақ қағаз, қолында қәлем.
Патша келип оған берипти сәлем.

"Ҳафиз деген шайыр сиз бе?"
"Аўа, биз. Сиз, бирадар, ким боласыз өзиңиз?".

"Биз Амир Темирмиз". "Хош тақсыр, хызмет?"
Деп шайыр түргелип, көрсетти хүрмет.

"Жоқ, отырың. Хәлек болмаң түргелип.
Сизге мәлел бердик тосаттан келип.

Мәзи бир саўалым бар еди сизге,
Бир қосығыңыз бәрҳа ой салар бизге:

"Мәгар кеўлимди алса сол Шираз жананы,
Жүзде қалына беререм Самарқанд, Бухараны".

Деген еки сәтир қосығыңыз бар.
Бул ғәззелди ҳәмме бақсылар айтар.

Мейли, ел аўзына салынбас тыйым,
Бирақа бир әнтек жери бар буның.

Усы еки қала гүрлеп турсын деп,
Дүньяда теңи жоқ шәхәр болсын деп,

Мен жүрмен өзимди ҳәзликтен тыйып,
Хиндстаннан берман усталар жыйып.

Сиз болсаңыз, сөйткен еки шәҳәрди
Меншик мүлкиңиздей, көз жумып енди,—

Бере жақсыз, қарамай өз ҳалыңа,
Бир нашардың жүзиндеги қалына.

Сақыйлықтың да бар өзинше шеги,
Бул не деген қолы ашықлық" деди...

Шайыр айтты: "Тақсыр, таңланбаң буған.

Қолымыздың сондай ашықлығынан,

Усындай аўҳалға түсип турғанбыз,
Дүньядан қол жуўып, қуры қалғанбыз..."

Патша мыйық тартып, күлди муртынан.
"Қәнәәтлендик биз жуўабыңыздан.

Мәлел берген болсақ, кешириң бизди.
Жаза бериң енди ғәззелиңизди"...

Деп патша бас шайқап, күлди муртынан.
Хәм ол кетер ўақта Шираз журтынан,

Қала ҳәкимине тапсырды нықлап:
"Шайырға ғамхорлық ислең жақсылап.

Жайы тозған болса, жай салып бериң,
Мал сақлайман десе, мал алып бериң

Патшалық ғәзийне мүлк есабынан,
Ай сайын напақа берилсин оған.

Йош-илҳам бериңлер шайырға бәрҳа.
Бундай шайыр келе бермес дүньяға"...

Ноябрь, 2002-жыл

ҲӘР КИТАБЫҢ БИР ҚЫЗЫҚЛЫ ШЕЖИРЕ

Жубатқан Муратбаевқа

Қөкирегиң сырға толы өжире,
Аўылласым, ўа азамат Жубатқан
Хәр китабың бир қызыклы шежире,
Суўсыныңды қандырғандай шубаттан.

Зорламаймыз "жазғаныма исен" деп,
Оқыўшының өз геллеси өзинде.
Сен тарийхтың асаў атын кисенлеп,
Услап алдың дүзде жүрген гезинде.

Ата журты Түркстанды қалмақлар
Шапқанында ессиз батыр қулады.
Гүлдир-гүлдир киснеп сонда жаныўар,
Кеткен еди ылағып...

Жығып кетип жүрмесин сол жайдақ ат,
Жалын қармап, қыс жақсылап тақымды.
Шежиреге "алтын қабақ" байлап ат,
"Билгишлер"ге жиберме өз ҳақыңды.

Жаза берсин олар ғайрат салып тек,
Қарақалпақты "кеше шыққан халық"деп.
Алыстағы архивлерге кире алмай,
Ивановтан—Толстовқа барып кеп...

Ал, сен бала, шежиреңди шерте бер,
Жүйрик қыялына журтты ерте бер.
Ата-баба әрўағына сыйынып,
Гөне тарийх жолларынан жорта бер.

Нақыл бар: "жүргенге жормал илинер",
Ықласыңа Қыдыр ата көринер.
Ески тарийх—көмиўли көп ғәзийне,
Сыр сандығын ийелеген перилер...

Елге деген муҳаббатың шоқ болып,
Жағып кеткен жыңғылындай апамның.
Қарақалпақта сендей жийен көп болып,
Қолласын руўҳы уллы Шоқанның.

2001-жыл.

АРАСАТЛЫ ГҮЗ

Қара бултлар қаңғыр гүзги аспанда,
Синоптиклер билер қайда жаўарын.
Еле урыс баратыр Аўғанстанда,
Ҳеш ким билмес қашан тамам боларын.

Бир гезде қоңсымның үлкен баласы
Мазары Шарифте урыста өлди.
Ал хәзирги урыс—урыстың жаңасы:
Хәм аяған болар, ҳәм қырар елди.

Әжел бүркип ракеталар ҳалласлап,
Посқынлар шөл-қумда омбалап атыр
Қашқанларға самолеттен нан таслап,
Қашпағанын тынбай бомбалап атыр...
Октябрь, 2001-жыл.

РАСУЛ ҒАМЗАТОВТЫҢ ЕСТЕЛИГИНЕ

Кавказдың ен бийик саналған шыңы
Өзин пәс тутқандай бүгин қарасаң,
Патиматсыз[8] қалған бул ялғаншыны
Енди сен де таслап кетип барасаң.

Бәлент таў баўырында сылдырап аққан
Булақ шөлин басар жолаўшылардың.
Сениң қосықларың ҳәммеге жаққан,
Заманласлар кеўлин сен бийлеп алдың.

---

[8] Патимат – Г.Ғамзатовтың жақында қайтыс болған зайыбы.

Сулыў ҳәзил менен даналық сөзди
Илҳамлы шайырлық пенен торладың.
Инсан әрманлары қыйнаған гезде
Гүлден—шырай, айдан—сәўле урладың.

Қойсуў дәрьясының бойын жайлаған
Аз санлы авардан туўған ул болып,
Адамзаттың ар-намысын жырлаған
Даңқ жайдың Ғамзатов Расул болып.

Шайырлық шыңына сен шыға билдиң,
Заманыңда асқар таўлардан асып.
"Үлкенбиз" деп, кисимсиген еллердиң
Шайырлары шығалмады тырмасып.

Сен туўылған үйде—Цада аўылында
Еске алдық бирге устаз Ғамзатты.
"Даңқлы шайырларды бердик дүньяға",
Деп Хунзак сайлары гүркиреп атты.

Уйықла, шайыр! "Сол биймаза дүньяның
Енди сен көрмеген не қызығы бар?
Кел бунда қасыма, әзийз шайырым!"
Деп Патимат бәлким шақырған шығар.
Декабрь, 2002-жыл.

ЕКИ СЕГИЗЛИК

Расул Ғамзатовтан

Ҳиндлер айтар: әўел баста
Жылан жаратылған деп,
Таў халықлары айтар: дәслеп
Бүркит жаратылған деп.

Мен ойлайман: алды менен
Адамизат жаралған.
Бүркитлерде, жыланларда
Адамлардан таралған.

* * *

Дәўир, айыплайсаң мени неге сен?
Биз— ақмақ, өзиңди ақыллы билип,
"Кеше кәтелестиң" деп, бүгин сөгесең,
Жазалайсаң хәм де үстимнен күлип.

Өйтип шетке алма бүгин өзиңди,
Өзиң ғой "олай айт", "былай айт" деген.
Сөйлеймен деп жүрип сениң сөзиңди,
Сениң кәтең менен қәтелескенмен.

ЕКИ ЖОЛ

(болған ўақыя)

Мен ҳәўес етпеймен оның өмирин,
Урыстан қайтты тәнде осколка менен.
Көп жыл баслық болды колхозға бизиң,
Қатаң искер, әдил болды ол әбден.

Бир гүзги қазыўда аўыр жумыстан
Баслықтың ҳаялы майырылып қалды.
Бала-шаға әбигерленип турмыстан,
Бурынғы күнинен айырылып қалды.

Баслың таң сәҳәрде атқа минеди,
Урыстан соңғы жыллар не деген азап.
Сол кеткеннен түн жарпында келеди.
Баллары ол гезде жатады уйықлап.

Әкесин жатырқап, танымай сонда,
Бул ким? десер. Көптен көрмеген олар.
"Келиң, балларым!" деп шақырғанында,
Үрпийисип, анасына тығылар.

Ери урыста өлген бир келин бунда
Көптен көмеклесип сол үйде жүрди.
Аўырыў ҳаял илажсыздан соңында
Өз үстине сол келинди әперди.

Ел билди. Билсе де ерси көрмеди,
Керек адам еди ағам халыққа.
Баслық басқа бузық жолдан жүрмеди
Келинди ол мәслик ушын алып па?

Күнлерден бир күни ағамды бирақ
Райкомның бюросына шақырды.
Тум-тустан сиясат шыжымын орап,
"Бузықсаң" деп албыратты пақырды.

Сонда бир ақыллы нәҳәни турып,
Жол қоймады қатты сөзге барыўға. —
Сизге еки жол бар,—деди буйырып,
Партияда қалыўға я қалмаўға:

Биринши жол—жас қатынды қоясаң,
Сөйтсең, еплеп партияда қаласаң.
Екинши жол—жас тоқалды қушасаң,
Партбилетти тапсырасаң-ушасаң...

Жан киргендей болды ағам байғусқа,
Қайтадан киргендей қырғын урысқа.
Айтты: "Мә, партбилет, нетемен енди,
Екинши жолдан-ақ кетемен енди"...

Февраль, 2001-жыл

ЖАҚСЫ ҲАЯЛЛАРҒА ЖАС МИНГЕН САЙЫН...

Д. Қырмызыға

Жақсы ҳаяллларға жас минген сайын,
Гузде ашылған гүлдей шырайға енер,
Майысқақк мәжнүн тал жыл өткен сайын
Салланысып сарҳаўызға сән берер.

Изде қалған қыз дәўранның қызығы,
Ақ жүзинде аз кем әжим сызығы.
Ақжарқын, ийбели көзлер сүзиги
Бир күлип баққанда йош-илхам берер.

Отырыслары ханның қонағы яңлы,
Сырлы сулыўлықтың булағы яңлы,
Көп жыллық мухаббат шарабы яңлы,
Кеўилге йош, жүреклерге қан берер.

Әдеп-икрам менен танылып елге,
Ҳаял ма, бейиштен аўысқан хүр ме?
Ақыл-зейин суўын жуўыртып тилге,
Сөйлегенде сөз мүлкине жан берер

Перзент, үй-машқала, жумыс, ғалма-ғал,
Сыр берип, сын бузбас бир саҳыбжамал.
Журт айтар: "Анасын көрип, қызын ал",
Ашық Аяз усы сөзге тән берер.

Март, 2003-жыл.

БУЛ САМАЛДЫҢ ЕСПЕЙТУҒЫН ЖЕРИ ЖОҚ...

Күншиллер хәм ғыйбаткешлер өтирикти шындай етип тоқып шығарады хәм ойлаған мақсетине ериседи.

Амир Темур

"Өсек хәм ғыйбатқа ҳеш қулақ аспа"
Деп билгишлер ақыл айтқан болады.
Бирақ ақыл басқа, өсек сөз басқа,
Ҳәр қайсысы өз жолынан барады.

Өсек сөз дегениң ызғырық самал,
Бул самалдың еспейтуғын жери жок.
Бийдай арасында ийтсийгек болар,
Ҳарам шөптиң өспейтуғын жери жоқ.

Күншиллик—ғыйбаттың бузық анасы,
Дөҳмет—жала менен ойнастан туўған
Жалған менен ыраслықтың арасы
Билинбестей етип шебер тоқылған.

Ғыйбат өз зәҳәрин ишырсе езип,
Инсан кеўлин ғаплет думаны басқан
Жигитлер ең жақсы достынан безип,
Патшалар ең садық үәзирин асқан.

"Өсек сөз ийеси қатынлар" десе,
Инанбаң! Өсектиң жынысы болмас
Еркеклер бар, ғыйбат отын үрлесе,
Ҳаял заты оған ерисе алмас

"Алланды умытпа" деп жүрип олар,

Ақбайталлық етип өсек тоқыйды
Қус туқымы болған менен қарғалар,
Жеркенбестен патас затты шоқыйды.
2000-жыл.

УЛЛЫ БАБАМЫЗДЫҢ РУЎҲЫ ШАД БОЛҒАЙ

(Берунийдиң 1025 жыллығына)

Бул жер тегин емес, бул муқаддес жер,
Ҳәзирети Хызрлы қырқ мәрте көрген
Еңбек еткенлерди емиземен дер,
Буған Дийқан баба нәпеси сиңген.

Жайҳун суўларынан шөллери қанып,
Ырыс-несиби зыят дәраматлы жер
Улуғлардың киндик қанлары тамып,
Бесиги тербелген кәраматлы жер.

Өткенлердиң исмин еслеп, яд етип,
Дуўа қылып, саўап етсең арзыйды
Уллы бабамыздың руўҳын шад етип,
Басқан изин даўам етсең арзыйды.

Илим дүньясының бийик көгинде
Сиз жети жулдыздың бири болдыңыз
Пәрўаз еткен илаҳийлик шегинде,
Алымлар султаны, пири болдыңыз.

Бүгин бурқып аққан Әмиў бойында
Еркин мустақиллиқ самалы есер
Жаңа әўладлардың ақыл-ойында
Дана ўәсиятларың ядларға түсер.

Қаншама тәкаббыр патшалар өтти,

Жәҳәнди титиреткен даңқ-салтанаты.
Көби умытылды. Лекин әлбетте
Умытылмас Беруний бабамның аты.

Мақтанаман бүгин бул алтын гүзде
Ўатанлас әўладың болғанлығыма.
Мың жылдан кейинги мерекеңизде
Сизди тәрийп етип турғанлығыма.

МЕН МУҒАЛЛИМ ДЕГЕН ХАЛЫҚТЫ СҮЙЕМЕН

Жас әўладлар, келешекке баратқан,
"Устазым" деп сыйлап, арқа сүйеген,
Қалың елге билим нурын таратқан,
Мен муғаллим деген халықты сүйемен!

Ҳәммелерден ақыллы хәм билимли,
Ең дәслеп силтеген жүрер жолыңды,
Мудамы көксиме қойып қолымды,
Мен муғаллим деген халықты сүйемен!

Әййемде данышпан Әрастуў өткен,
Аплатун ол затқа устазлық еткен.
Искендер Зулқарнайн, Амир Темурлер
Устазға бас ийип, хүрмет көрсеткен.

Устаз болған ерси исти етпеген,
Билгирмен деп менменликке кетпеген.
Наўайылар журттан уллы болса да,
Жамийдиң алдынан кесе өтпеген.

Билимли ел санасы бар, көзи бар,
Озық дүнья арасында өзи бар.
"Бир ҳәрип үйреткен устазға қырқ жыл
Хызмет кылың" деген халықтың сөзи бар.

"Билимли ел озар" дейди халайық,
Бул нақылға бәрҳа садық болайық.
Бизде сондай даңқлы муғаллимлер бар
Беруний әўлады деўге ылайық.

Сиз—мураббий, турған булақ басында,
Ҳәр жеткиншек қанып ишсин жасында.
Жаңа заман талабына салық бил,
Бүгин жаңа әсир босағасында.

Бул киятқан әсир пүткил әлемде
Жүгинер тек илим менен билимге.
Бул киятқан әсир саған түсинбес.
Сөйлеспесең компьютер тилинде.

Пал хәрредей гүлден әсел жыйыңлар,
Устазлықтың жолы енди қыйынлар.
Мийге—билим, жүрегине жаслардың
Адамгершиликтиң нурын қуйыңлар.

Билим менен ақыл егизге усар,
Билим—келешекке негизге усар.
"Билимсиз-ақ жасаймыз" деп жүргенлер,
Ендиликте суўсыз теңизге усар.

Руўҳынды шөллетпей суўғарар болың,
Албаўлық арбасын туўарар болың.
Ҳәр оқыўшың тест-сынақтан өткенде,
Шешең қыз туўғандай қуўанар болың.

"Устазым" деп, жаслар арқа сүйеген,
Алдыңызда ақ басымды ийемен.
Келешектиң гүлшанына гүл еккен,
Мен муғаллим деген халықты сүйемен

2001-жыл.

АЛЛЕРГИЯ

академик Т. Ещановқа

Ата-баба ат қоймаған шамасы,
Хәзир "аллергия" деген ылаң бар.
Ал оның илимий анықламасын
Академик Ешановтан сораңлар.

Мен мәзи билгеним: адамлар ҳәзир
Түрли дәрилерди ишип-жеп атыр.
Сәл жақпас аўқатты жеп қойса да бир,
"Ўақ-ўақ, аллергиям шықты" деп атыр.

Пулың болса, не жоқ базар апаңда.
Не көрсек, изине түсип атырмыз.
Не әжеп ишимлик болса жаҳанда,
Әлле қандай көрип ишип атырмыз.

Бир дәри жақпаса, екинши түри,
Жамбастан уколды берип атады,
Биреўлерге жақпас жийдениң гүли,
Биреўлер ҳаўадан көрип атады.

Тәбиятты қорлап, жәбирин тартсақ та,
Бузық пейлимизди ақлап жүремиз.
Суў бермей, Аралды өзимиз қуртсақ та,
Аллергияны да соннан көремиз...

Бул кесел ертеде жайылған емес,
Сонда қайдан шыққан? Ойлап қараңлар.
Оның диагнозын шайырдан емес,
Аллерголог Ешановтан сораңлар.

Ол айтады: "Буның еми геўилде,—
Геўил тамыры буның шын даўасы" дер.
Шайыр айтар: "барлық бәле кеўилде,
Шурт минез заманның қышымасы бул"...

Бир-биреўдиң нервасына тийемиз,
Кеўил иренжиткиш ҳазаршы қусап,
Исимиз жүрмесе, журттан көремиз,
Қалтасы жуқарған базаршы қусап.

Биреўге биреўдиң сөзи жакпайды,
Бир жыртық балонға жел берген яңлы.
Биреўдиң биреўге өзи жақпайты
Кесел қоздырыўшы аллерген яңлы.

Телевизорды таўласаң да қәўетер,
От алғандай дүнья деген уяңды,
Қайдандур жаўызлық күшлер саў етер,
Ҳәм қоздырар бәри аллергияңды.

Бул кеселге шатылмаўдын исласы:
Кең пейиллик, мийрим, ҳақ нийет керек.
Буны емлеў жолын айтсақ, қысқасы,—
Кеўилден кеўилге мириўбет керек.

Шайыр айтқан болса кеўилдиң ҳағын,
Аллергия болмаў жолын қараңлар.
Енди буның медициналық жағын,
Академик Ещановтан сораңлар...
Апрель, 2000-жыл.

ШАЙТАННЫҢ ШАҒЫМЫ

(Аллегорик ҳәзил)

Шайтан ҳәзир компьютерге отырып,
Адамлардан сумлық үйренип атыр.

Булытлар сен жүргендей барады ығып,
Даўыл ҳүким еткен жақларға қарай.
Шайтан Қап таўының басына шығып,
Тәңири таалаға шағынды былай:

"Уллы Жаратыўшым, бүгин сизге мен
Мына хәзирги бенделериң үстинен
Шағым-арза жазып, ашыў-ызалы,
Жиберип атырман факс[9] арқалы.

Қатты кетти ҳәзир адамызатың,
Бизге аўдармақта бар жаманатын.
Дөхмет деген нәрсе аўыр зат екен,
Шыдам берер емес сабыр-тақатым.

Кеше бир наркоман—гиябент заңғар,
Сотланып атырып айтқан сөзи бар:
"Мени шайтан азғырды" деп жылайды,
Анасын өлтирген ол қудабийзар.

Ол ийтти танысам екен сирәда,
Қараң өз қылмысын кимнен көреди?
Ызғыған наркоман ҳәзир дүньяда,—
Бузықлықтың, жаўызлықтың дәреги.

Топырақтан жараттың адамзатты сен,
"Бәрше жанзатлардың гүлтажы бол" деп.

---

[9] Факс – почтада хаттың ҳаўа көширмеси.

"Жақсылық, дурыслық ҳақтан тилеген.
Ақыл, мириўбеттиң булағы бол" деп.

Айттың: "Табыныңлар адамға!" дедиң.
Ал мен табынбадым сол мақлуғыңа.
Сол ушын дозаққа таслаған едиң
Мени, көнбеген соң өз пәрманыңа.

Сен қадаған еткен бейиш миййўасын
Жегизгеним ырас Ҳаўа енеге.
Енди көр сол адамлардың қылўасын.
Аўзың бармас көбин "бендем" демеге.

Шайтан адамларды адамға қайрап,
Пейил мүлкин шайқап, ғаўзастырады.
Инсанлық ҳүжданын, ийманын сынап,
Түрли жолға бурып, алжастырады.

Ҳәр бендениң өз нәпси, өз мәпи бар,
Сол мәпине тийип кетсе биреўи,—
Кобиниң инсанлық көзи қапылар.
Тайып кетер ийман-инсап тиреўи.

Адамзаттың сол бир әззи жерине
Шайтан түртип қашып, сынап, ойнайды.
Ал адамның базы ҳийлелерине
Ҳәтте шайтанның да жүреги суўлайды.

Жеке адам менен ислесер шайтан,
Ал адамлар түрли мафия дүзип,
Жинаятлар ислеп, салады ойқан,
Шайтан жеркенерлик қылўасы бузық.

Адамлар шөллерге бурып дәрьяны,
Теңизди қурытып, жаўратар елди.

Сылтаў таўып урыс ашып, дүньяны
Полигон қылыўдың заманы келди.

Олар әлле қашан умытқан сени.
"Кудайың ким?" десе, "Доллар" деп қояр.
Олар ушын нызам—соның дегени,
Фаусттай[10] өз жанын сатыўға таяр.

Сумлық, алдаў, илим, зулым—төртеўи,
Тил табысса жаўыз мақсет жолында,
Ийеснз ормандай дүньяны өртеўи
Я жарып жибериў солар қолында.

Лекин бенделер көп саған сыйынған,
Тәңирини бир билер халық деген киси.
Мен шығып атырман енди ойыннан,
Адамларға қалды шайтанның иси.

Аман қалсақ бул барыстан егерде,
Берген демиң таўсылады қай таңда.
Адамның шайтаны өрбиген жерде
Жумыс қалмас екен ырас шайтанға.

Жаратқаным, бул арзымды уғарсаң,
Я қайтадан дозағыңа тығарсаң.
Тәўир болар еди, адам қусатып,
Пулы барлаў пенсияға шығарсаң..."
Сентябрь. 2003-жыл.

---

[10] *Фауст*—немислердиң әпсанасында доктор Фауст деген алым шайтанға жанын сатады — *И.Ю.*

ӨМИР АЛДАНБАЙДЫ АДАМНАН БИРАҚ...

"Өмир сүриў деген—алмақ-бермек" деп,
Ғарры Верхарн[11] дурыс жазған ба деймен.
Ал биреўлер оның сөзин ермеклеп,
"Бермек" деген жерин сызғап ба деймен.

Өмир менен тил табысыў ушын сен,
Оны шын жүректен сүймегин дәркар
Оннан алғаныңды есеси менен,
Ўақтында қайтарып бермегиң дәркар.

Инсаный инабат, жақсылық ушын
Ҳак нийетли гүрес апарсаң мудам,
Дөретиўши мийнетке жумсалса күшиң,
Алғаныңды қайтып бергениң оған.

Сен болсаң, тил ушын, қол ушын жаллап,
Еңбек етпей еки асасам дейсең
Несийеге алып, өмирди алдап,
Журттан зыятырақ жасасам дейсең.

Мейли, буйырғанын асасын ҳәр ким,
Өмир сараң емес, лекин—есапдан
Өмир дийқанға да усайды бәлким,
Нақыл бар "не ексең, сопы орарсаң".

Өмир алданбайды адамнан бирақ.
Банқлер де пайызсыз кредит бермес
Толеў мүддетине дейин, азырақ
Бурқып жасаў мүмкин, ол да үндемес.

"Сораўы жоқ" мут дүньяға молығып.

---

[11]*Эмиль Верхарн*— Белгия шайыры.

Көзиңе май питер, дәўран сүрерсең.
Жуўмағында бир бәлеге жолығып,
Алаўық пейлиңнен азап көрерсең.

Журт айтпай-ақ таныр гәптиң астарын,
Ҳийлекерлигиңди адамлар билер.
Сеннен қаша баслар заманласларың,
Бармағын шошайтып, сыртыңнан күлер.

Банкрот боларсаң ҳүждан исинде,
Пейлиң азар, инсанлыққа жарамай.
Шабдырыспақ ойнаймыз деп түсинде,
Төсегине сийип шыққан баладай...

2001-жыл.

ПЕГАС[12]

Йош тулпары—Пегас асаў ат екен,
Оны услаў қатты машақат екен.
Несип етип мине қойсаң бирақта,
Жаныўар, шабысы кәрамат екен.

Мен оны Шымбайда Кегейли жаптың
Бойындағы Арқаш көлинен таптым.
Ийт азаплар менен услап, үйретип.
Еплеп минип алып, елиў жыл шаптым.

Ол ат бизди талай жығып та кетти,
Зәңгиден аяқлар шығып та кетти.
Өткели жоқ тәғдир дәрьясында ол
Базда өрлеп, базда ығып та кетти.

---

[12] *Пегас* — шайырлық йоштың қанатлы тулпары. Парнас—шайырлық илхам булағы бар таў (эййемги грек мифологиясынан). И.Ю.

Асаў Пегас көп жылқыдан мықлы ол,
Бизди талай жерден алып шықты ол.
Жини тутып. жыға қойса шайырды.
Сулыўлардың аяғына жықты ол.

Қанатлы ақ тулпар—илҳам пырағы,
Парнас таўын дүсирлеткен туяғы
Қаратасты қақ айырып, сол жерден
Бурқ етипти шайырлық йош булағы.

Оны излеп, жартасларға тырмастым,
Аңқам кеўип, ат жалына жармастым.
Сол булаққа барар жолды табалмай,
Еле жүрмен етегинде Парнастың...

7-февраль, 2002-жыл.

КОМПЬЮТЕР ЗАМАНЫНЫҢ МУҒАЛЛИМЛЕРИНЕ

Устазлар ҳәм муғаллимлер күнинде оқылған қосық

Халықта сөз бар: "Устаз—атаңнан уллы".
Камил инсан ушын пидакерлерсиз.
Жаслар көп, билимли, табыслы, пуллы.
Оларды да адам қылған сизлерсиз.

Хызметиңиз келешектен қайтқандай.
Жаңа бостанлардың бағманларысыз.
Сиз устазлар, Президент айтқандай,
Азат елдиң әзийз адамларысыз.

Мәни берип, сер салсаң бул заманға,
Тәбизи өзге бир заман киятыр.
Компьютерди түсинбеген адамға
Оның тест сынағы жаман киятыр.

Дәрья тасар муз қозғалар қарсаңда,

Билимсиз жасаймыз дегенлер жаҳил.
Егер тилиң менен орақ орсаң да,
Енди дәртке аспас билимсиз ақыл.

Алма алыс түспес өз ағашынан.
Нақыл бар: "не ексең, соны орасаң".
Ықласын билимге жықсаң жасынан,
Өзиңнен билимли шәкирт аласаң.

Сен устазлык етсең шынтлап егерде,
Оқыўшың дүньяны таңлантып, бәлким,
Жер жүзилик көрик таңлаўда, бирден—
Үш алтын медальды алыўы мүмкин...

Билим—құдирет, таў жоқ ол алмайтуғын,
Келешеги уллы заманы да бар
Бирақ умытыўға ҳеш болмайтуғын
Мәселениң басқа таманы да бар:

Алтынның жез қурлым қәдири болмас,
Мағрифет билимге нурын салмаса.
Тек бир билим менен инсан болалмас,
Адамшылық пазыйлети болмаса.

Жас әўлад билимге жумсап бар күшин.
Ақыл-зейини менен әлемди шолсын.
Ўатан ушын, адам ушын, халық ушын
Жанып жасайтуғын азамат болсын.

Дүньяға мийримлик үлгисин берген,
Қызларымыз Оралдай арыўлы болсын.
Ўатан туўын төрт мәртебе көтерген,
Баллар Қутыбаевтай қарыўлы болсын...

Айтып қойың оқыўшыңа ҳәр ўақта:

"Ашық болсын адамшылық көзиң" деп.
"Компьютерди бил жақсылап. Бирақта,
Компьютер болып кетпе өзиң" деп...
30-сентябрь, 2002-жыл.

ШАЙЫР ТЕҢЕЛБАЙҒА

"Жүр, малдың алдына шығайық, Шайда!"[13]
Шақыр тез, бийдәүлет Теңелбай қайда?
Жазыўынан "жуўыўы" көп шайырдың,
Бир қосық туўылса еки-үш айда...

Жүр, малдың алдына шығайык, Шайда!
Жолдың еки бойы пахтадан-пахта,
Қосық жазамекен мал келген ўақта?
Мал емес аў оның дәрти бирақта,

Оның кеўли сенде. өзи ҳәр жайда,
Ўақтын хош етерлик нәрсе бар жайда...
Саған ашық болғанлықтан жасында,
Шайыр болып шыққан ол ырасында.
Ышқы әксери бар оның басында.
Сондай дәртболмаса, шайырлық қайда.
Ең жақсы қосығы сен едиң, Шайда.

Еки аяғына бир етик кийип,
Жуўырды изиңнен ышқыңда күйип,
Ал сен кетип қалдын басқаға тийип,
Зар жылап Теңелбай қалды бир сайда.
Оның йош-илҳамы сен едиң, Шайда.

Теңелбайда шайырлық бар, йошы жоқ.

---

[13] "Жүр малдың алдына шыгайық, Шайда" – Теңелбай Сәрсенбаевтың қосыгының аты. И.Ю.

Сен кеткели оның кеўил хошы жоқ.
Жазған қосығынан айтқан тосы көп.
Шағлап жүре берсин мереке-тойда.
Жүр, малдың алдына шығайық, Шайда!
Декабрь, 2002-жыл.

БАРТЕР

Насраддин Афандиниң қуда түсиўи

Дәстүрдиң "қалың мал" деген шығынын
Айтыссақ, заманға болмас ылайық.
Ең абзалы, базар қатнасығының
Дәстүри бойынша бартер қылайық:

Күйеў бала таўып беремен сизге,—
Улым жақсы жигит. Еле көресиз.
Орнына мақтаўлы қызыңызды бизге
Келинликке бересиз...

АШЫҚЛЫҚ ПЕНЕН КӨП ОЙНАМА, БАЛА

Ашықлық пенен көп ойнама, бала,
Ақыл-ҳуўшың бийлеп алар мухаббат
Дәртсиз кеўлиңди сен қыйнама, бала,
Саў басыңа саўда салар муҳаббат.

Сен кирмеген бағда жемис пискендей,
Сәнемлер қолынан шарап ишкендей,
Қуўрақ тамызыққа ушқын түскендей,
Түтинсиз, жалынсыз жанар мухаббат.

Абайсызда алтын таққа миндирип,
Ҳүкимсиз-ақ айтқанына көндирип.

Ақмақларды ақылына ендирип,
Ақыллыны мәжгүн қылар мухаббат.

Ашық Аяз, ҳәзил-шыны аралас,
Бай-жарлы ма, кимлигине қарамас.
Қайсы аўылдың қызысаң деп сорамас,
Аяғына сени жығар мухаббат.

2000-жыл.

ЕКИ ҚАТЫН СӨЙЛЕСКЕНДЕ...

Ҳәзил

Еки қатын сөйлескенде,
Қазанда сүт тасып кетти.
Желиндеги ийген сүтти
Бузаў емип қашып кетти...
—Абысын аў, жақсы келдиң.
Базарға да шыққан жоқпан
Гәплери көп усы елдиң,
Айтшы аз-кем жаңалықтан...
—Жаңалық сол: азанғы шай
Ирип кетти қапылғыр-ай,
Анаў Ешки аўыз шеше
Берип еди сүтин кеше.
—Қутлықлайык сол шешейди;
Келини туўыпты дейди.
—Туўғанда да егиз бала.
Көп қатнады Ақ таўға да...
—Бала-шаға саклаўға дә...
—Өйббей, сорым, абысын ай!
Ишилмеди азанғы шай...
—Қапылтпашы, қурдасжан ай.
Сүт деген мол. Беў, сорыма.
Ийсин деп бызаўды ғана
Жибердим де, байламадым.

Сен келер деп ойламадым...
Қазандағы сүттен ақ ал.
—Сол шешейдиң врач кызы
Көп отырып қалды өзи.
Кеше докторлық жақлапты.
—Жақсы хабар және таптың.
Болағойсын, жақсы қыз ғой.
Қалай өтти кешеги той?
Бәри айтылды асығыста,
Түсте болды усы туста
Толымбеттиң той бергени,
Қәлимбеттиң қой бергени.
Үзилдиктиң үлкен қызы.
Енежанның елгезери.
Баяғы бир гәптиң изи.
Базардағы қымбатшылық
Модаларда шыққан қылық.
Пулдың қәдирсизлениўи,
Айтты бәрин дәстан қылып.
Еки қатын сөйлескенде,
Қамырлары ашып кетти.
Желиндеги сүттиң бәрин
Бузаў емип қашып кетти.
Телефонның төлемлери
Еки-үш мәрте асып кетти.
Суўсыз жерлер абат болып,
Дәрьяда суў тасып кетти.

Февраль, 2001-жыл.

ПОМАДА

Аҳ, помада, помада!
Жуқпаған жериң қамады.
Ҳәр сапары жуққаның
Жәнжелге жәнжел жамады ...

Бир күни шайыр ал енди
Йош перисин шақырды.
"Помада деген бәleңди
Жаққанды қой!" деп бақырды.

"Ақылы жоқ-аў перинiң,
Қызарған затқа қызады.
Қудайдың берген ерини
Не деген сулыў, мазалы.

Помада деген бәleңди
Жеген сайын күйемен.
Йошланыўы ушын ал енди
Қаяғыңнан сүйемен?!".

Күлди Илхам периси:
"Әжеп тәўир халықсаң.
Сезип жүрмен, сен усы
Заманнан артта қалыпсаң.

Еринге тийме, кел бери,
Сүйсең таўып қайымын,
Помадасыз жерлери
Қапылдыма, шайырым..."

ҚАРА КӨЙЛЕК ИШИНДЕ...

Әрманлыда әрман көп,
Тамсанғандай түсинде
Ол ким екен. Улмамбет,
Қара көйлек ишинде?

Не бар бала ойында?
Отырсаң жол бойында,

Үңилип ақ мойынға,
Қара көйлек ишинде.

Жигитке әдет сығалаў,
Көзиң атын жығар-аў.
Әйтеўир-ақ шығар аў,
Қара көйлек ишинде...

МУЗЕЙДЕ

Сүйинбай Ералиевтен

Бир қараған көзиң қайтып алғысыз.
Қарайман картинаны турған бөлек.
Жалаңаш сулыў жатар онда жалғыз,
Пүтинлей залдың ишин нурға бөлеп.

Келгенлер бәри қарар үймелесип,
Музейде басқа сүўрет қалмағандай.
Қарар ол сезимиңниң бәнтин шешип,
Ой менен сен жөнинде әлле қандай.

Ол кимди излемекге бунда жатып?
Сулыўлар, тәкаббыр көз қарасыныз,
Кимлерди жазылмастай дәртке шатып,
Дәртлини айықтырып қоясыз сиз.

Қумарды қашан, қәйтип козғарды да
Бир ғана сизлер жақсы билесизлер
Ол түўе, жаны жанлас досларды да
Бир-бирине қас қылып, бөлесизлер.

ЕРТЕДЕГИ ҚОЙЫН ДӘПТЕРДЕН

ИЗИМБЕТ АҒАНЫҢ ШЫЛЫМ МЕНЕН ХОШЛАСЫЎЫ[14]

Хош бол енди сен қырқ жыллық жолдасым,
Бел байладым сенсиз өмир сүрмеге.
Дәртлериңе төзе алмады бул басым,
Мәжбүр болдым саған жуўап бермеге.

Тамақ ишпей жүрген мезгил көп болды,
Ал сени умытқан гезим жоқ болды.
Аўызға дәм, қарынға май питирмей,
Шайнағаным аўқатемес, шөп болды.

Урыс жыллары жеңиў ушын душпанды,
Солдат пенен сен де кеттиң урысқа.
Самосатка түўе, жоңышқа топанды
Шектирдиң-аў сонда, занғар, қурыслап.

"Беломор", "Казбек", "Пальмира"лардың
Қалыўсыз түр-түрин көргенбиз бәрин.
Шыбынлаған аттай, жыйналысларда
Зорға отырғанбыз тутып қумарын.

Жаман ойнас усап кейниме ерме,
Мен сени көрмейин, сен мени көрме.
Қой енди сен маған улпет болғанды,
Атаңның қарызы болмаса менде.

Билгенлерге азап, билмеске күлки,
Бир сигарет болды дүньяның мүлки.

---

[14] 1978-жылы жазда Ташкенттеги ҳүкимет емлеўханасында Изимбет аға Арзуев, Абдулла Бекманов үшеўимиз жатқанымыз бар. Бул қосық сонда жазылып еди. — *И.Ю.*

Бизлер жутқан никотинди жегенде,
Набыт болар еди бир үйир жылқы.

Сақ адам деп Ысмамытқа бармадың,
Сейтеков пенен де сырлас болмадың.
Қайда ақ көкирек болсаң, күниң жоқ,
Ыңғырыўлап қыр соңымнан қалмадың.

Көк түтин жутқызып бала-шағама,
Жөтелдирип, асыласаң жағама.
Барғаныңда қандай жарасар едиң,
Палўанияз "Ағаш қуйрық" ағаңа.

Шекпей-ақ жүр Нөкистеги Жумекең,
Нәшеси жоқ десең, бәле сум екен.
Бул папирос, сигареттиң түр-түрин
Шығарып атырған заңғар ким екен?

Абдуллажан, айтарың жоқ сениң де,
Бир пачкадан қайтар нормаң күнинде.
Түтинине шыдап, бай қылып жүрген,
Рахмет дер едим Дәме келинге.

Ата-баба насыбай атқан хәрдайым,
Жаңа заман таңды бизге бундайын.
Ара-тура азлап шарап ишсек те,
Шеккенди қояйық, иним Ибрайым.

18-июль, 1974-жыл, Ташкент

ЖЕТПИС—СЕНИҢ ЖЕЗДЕҢ ЕМЕС...

Абдулла Бекмановқа дослық ҳәзил

Жақсы атлар аз киснейтуғын
Көп шабады, шаршамай терлеп.
Сен аз сөйлеп, көп ислейтуғны

Әдетиң бар-жасларға өрнек.

Елдеги зор қурылыс ислерин
Хүкимет саған тапсырар еди.
Қайтпас қарыў, билим, күшлериң
Көп сынақтан апшығар еди.

Шешен туўған минезиңе келсек,
Туўры айтасаң қарамай бет-жүзге.
Сени еле жас ғой деп жүрсек,
Келип қапсаң мине жетписке.

Жаслық дәўран қайтадан келмес,
Ол туўралы ойлама. бала.
Жетпис—сениң жездең емес,
Жетпис пенен ойнама, бала.

Жетпис пенен ойнама, демек,
Ол баяғы елиўиң емес.
Сен кешеги Дәмеге еркелеп,
Былғаңлап келиўиң емес...

Бул ескертў тек саған емес,
Өзиме де айтып атқаным.
Шаўып үйренген атлардың басын
Әсте жүр деп тартып атқаным.

Жас әўладлар ҳүрметлеп, еслеп,
Атымызды тутып байласын
"Қайнағалар жаман емес" деп,
Келинлеримиз де сыйласын...

ДОС ҲӘЗИЛИ

Оразақ Бекбаўлиевтың 50 жыллығына ҳәзил

Бес төбеден нәзер салсам ҳәр жайға,
Маған бир әжайып мурын көринди.
Ышқы оты жаман екен, жанларым,
Мурынлар ишинде бурын көринди.

Әлқысса, мен оның айтайын сырын,
Буннан саппа-саррас елли жыл бурын,
Ялғаншыға келди бул даңқлы мурын,
Ол жыл өзимниң де жылым көринди.

Мурын көрмегенге мурын таң болып,
Иши күйгенлердиң баўыры қан болып,
Қуўанысып пүткил Назархан болып,
Той берисип атқан елиң көринди.

Мурын ийесине сондаў жарасты,
Көп жигитлер қызғанысып қарасты.
Нөкис ҳәм Қазаннан қызлар таласты,
Жолларыңда бирим-бирим көринди.

Досжан, Омарлардың пәти басылды,
Биразлар мурт қойып, мурнын жасырды.
Шылпық пәсте қалып, таўлар бас урды,
Бийигинен Кавказ, Қырым көринди.

Гөззал инсан бул мурынның ийеси,
Талай көпирлерден өткен түйеси.
Көп қызлардың болған еди дәмеси,
Оларды кәлемей, қырын көринди.

Студентлик жыллар бирге жас болдық,
Бир күн тойып жүрсек, бир күн аш болдық.
Төрт жыл институтта парылас болдық,
Устазлар не айтса, билим керинди.

Көрдим илим қуўып жуўырғанларын.
Берунийдиң бизде туўылғанларын,
Жазды китап етип, хәм де Тарастың
Арал бойларына қуўылғанларын.

Мурын көрмек болсаң, көрип қалыңлар,
Ыссыласаң саясына барыңлар.
Жипек минез жигит болайын десең,
Оразақтан бизиң өрнек алыңлар!
1979-жыл, сентябрь.

ӘЖИНИЯЗДЫҢ ӘРМАНЛАРЫ

1

Жанға тийди журттың гаремет сөзи,
Қысынса ашылмас ақылдың көзи
Қосық туўа бермес өзинен өзи,
Қойың мүсәпирлик ҳалыма мени.

Жол ортада ат туяғын майырған,
Жаманы жоқ йошсыз қалған шайырдан.
Өйтип мени өз күнимнен айырмаң,
Қойың мүсәпирлик ҳалыма мени

Кемпири дыңғырлап сөйлеп қасыңда,
Бираз дослар қалды ошақ басында.
Атың сүринбесин мениң жасымда,
Қойың мүсәпирлик ҳалыма мени.

Гүўилдетип өсек сөздиң нобайын,
Алды менен жанға тийер ағайин.
Жалтаң болып, қай бирине жағайын,
Жәбир қыла бермең жаныма мениң.

Келтире берсеңлер мениң жинимди,
Қолымнан келгенин мен де етемен.
Қолтығыма қысып жас қатынымды
Даўысыңыз жетпестей жерге кетемен,
Қойың мүсәпирлик ҳалыма мени

Май, 1983-жыл.

2

Сулыўлар ышқында бәрхә күйдирип,
Ойнаўға үйренген хәзилкеш тәғдир,
Ғайбана ашықлық пенен сүйдирип,
Сынамақ болғанды бәлки тағы бир...

Аиралық шөлинде жүрсем тентиреп,
Ағар булақ болып алдымнан ақтың.
Таныс болмасам да танып, сенсиреп,
Тартына-тартына қапыңды қақтым.

Өмир деген заттың қай жери қызық,
Билмесе муҳаббат деген нәрсени?
Артындағы барлық көпирди бузып,
Сәтли күни алып кеттим мен сени.

Жақсы-жаман көзлер изден қарасып,
Дәрьяның шеп жағы бетинде қалды.
Сыртыңнан тон пишип, саған таласып,
Жуўырғанлар емес, буйырған алды.

Анаў-мынаў затты журт көрмес мақул,
Қуўандым қол жетип сағынғаныма.
Ҳаял сулыўлығы—шырай хэм ақыл
Екеўи бир жерден табылғанына.

"Илҳам периси бол байғус шайырдың",
Деп жаратса керек тәңирим өзи.
Кеўлим барлығына сениң қайылды,
Мийирхан кемпирдиң арзыўлы қызы!
Декабрь, 2001-жыл.

3. ЫРЫМ

Анам айдарымды сыйпап отырып,
"Үш орайың бар.. " деп күлгени есте.
Ол ойлаған: балам дәўранды сүрип,
Қатара үш отаў тигер деп өссе.

Ырымлар да бизге тиккендей қастын,
Не дерсең тәғдирдиң ғалма-ғалына.
Шүкир, олсыз да бул ғаўғалы бастың
Төрт орайы болмағанына...
Апрель, 2000-жыл.

4. КЕЛГЕН БОЛДЫ МА

Ығбалың оянып, бахтың жанбаса,
Ялғаншы дүньяға келген болды ма.
Ышқы висалынан мийриң қанбаса,
Мухаббат бағына кирген болды ма.

Шағлап қудай қосқан қостарың менен,
Қәдир билер қәлем касларың менен,
Шағал мәслик қурмай досларың менен,
Бес күнлик дәўранды сүрген болды ма.

Гүл ышқында күймек бүлбилдиң кәри,
Аңсағаным—туўған жердиң бәхәри.
Әдира қалған арзыў-әрманның бәри
Жат журтта түсиме кирген болды ма?

Қанаты суў болған сүйлиңдей мысал.
Жасың қайтса, шалқып ушалмас қыял.
Қәбириңниң басында бир жақсы ҳаял
Жылап қалмаған соң, өлген болды ма...

Апрель, 2002-жыл.

ҚУЛПЫТАСТАҒЫ ЖАЗЫЎЛАР

(Эпитафия)

Ерназар Алакөздиң анасы ҚУМАР АНАЛЫҚтың Қазакдәрьядағы кәбир тасындағы жазыў:[15]

Нақыл сөз бар "Алып-анадан" деген,
Бабалардың бул айтқаны даналық.
Халқына бахадыр ул туўып берген,
Руўҳын шад болғай, Қумар аналық!

БЕРДАҚтың естелигине:

Заман дәртин дәстан етип тилиңде,
Халқыңның ар-намыс хүжданы болдың.
Аяқтағы қарақалпақ елинде
Шайырлық мүлкиниң султаны болдың.

Ҳәр сөзиңде даналығың таныттың,

---

[15] Бул естелик сөзлердиң көбиси марҳумлардың жақын-жуўықларының өтинишлери тийкарында жазып берилди — *И.Ю.*

Мәртлиги бар Алакөздей алыптың.
Көңли ақ, қалпағы қара халықтың
Қосыққа айланған әрманы болдың.

Шымбай қаласындағы ӨМИРБЕК ЛАҚҚЫ ескерткишиндеги жазыў:

Бир геллеге қонып мыңлардың бахты,
Пақыр-пуқаралар қорланған ўақты,
Ашшы күлки менен халқын жубатып,
Шымбай жақта өткен Өмирбек лаққы.

Онда үй болмаған, ылашық болған.
Бирақ қайда барса, жол ашық болған.
Өмирбек келипти десе бир үйге,
Шийдиң жыртығына таласық болған...

МӘТЕКЕ ақсақал ЖУМАНАЗАРОВтың естелигиндеги жазыў:

Таллы жағыс тамғалының жеринде
Бул жақты жәхәнге келдиң ақсақал.
Ат көтерип Қарақалпақтың елинде,
Бир киси ким болса, болдың ақсақал.

Туўры сөзден жалтармадың жасқанып,
Халқың менен астың заман асқарын,
Он сегиз жыл парламентти басқарып,
Заң-закун басында турдың ақсақал.

Жийреншедей жүйрик, шийрин тил болса,
Ата-баба дәстүр тутқан жол болса,
Бул әтирапта қанша улыс ел болса,
Бәри хүрметиңде болды ақсақал.

Ҳүрметли ШАРАП РАШИДОВтың естелигине:

Ҳәм алым, хәм даныш, дийқан едиңиз,
Беглигин бузбаған султан едиңиз.
Кишипейил, гөззал инсан едиңиз,
Алтынға қаплар журт сөзлериңизди.

Дүньяға даңқ жайған өзбек еллери,
Ғумшалап ашылған ығбал гүллери.
Жаңа дәўран-мустақиллиқ желлери
Мәңги желпип турғай жүзлериңизди.

БАБАШ ИСМАИЛОВтын қулпытасындағы жазыў:

Минезиң бар еди жипектен майда,
Енди бизге сендей жанажан қайда?
Адамшылық деген уллы сарайда
Қалыс хызмет қылып, турдың да кеттиң.

Академик ЧАРЖАЎ АБДИРОВтың естелигине:

Алымлардың алғыр тарланы един,
Байтеректиң бийик нәрўаны едиң.
Жигиттиң бир туўған султаны едиң,
Ел ядында мәңги қалдың да кеттиң.

ПИРЖАН аға ХАЛМУРАТОВтың қулпытасындағы жазыў:

Елге хызмет еттиң ҳарып-талмастан,
Ақыл-зейиниң кескир еди алмастан.
Болмас ислер көп болар бул дүньяда
Азаматлық атың жасар арада.

ХОЖАНИЯЗ РЕЖЕПОВтың
басындағы жазыў:

Ели сүйген ер жигитиң бири един,
Халыққа қалыс хызмет етип жүр един.
Бул дүньядан биймезгил көз жумғаның
Дағлап кетти досларыңның жүрегин.

АШИРБАЙ аға ХАЛИМОВтың
қәбир тасындағы жазыў

Сиз ёшаган, биз туғилган
Қитай-кипчок элларинда
Номингиз ёд этар мудом
Ватандошлар дилларинда.

Мехрингиздан камол топган,
Биз фарзандлар миннатдормиз.
Жойингиз жаннатда бўлсин,
Сиз муьтабар падаримиз

Халық шайыры ТӘЖЕТДИН СЕЙТЖАНОВтын
қулпытасындағы жазыў:

Әдиўли азамат един,
Елден хүрмет көрип кеттиң.
Жалғаншыны жалпағынан
Иретинде сүрип кеттиң.

Солдат болып жаўға шаптың,
Шайыр болып елге жақтың.
Кәсибиңнен кәмал таптың,
Даңқ-абырай алып кеттиң.

Жақсы ул ҳәм қыз қалдырып,
Халық ядында из қалдырып,
Өлмейтуғын сөз қалдырып,
Кимсең Тәжет болып кеттиң.

МАРҚАБАЙ ЕЛМУРАТОВтың
басындағы жазыў:

Заманыңның хызметине тақ турып,
Заң-законға қылдың көп жыл сақшылық,
Жол ортада дем таўсылса, илаж не?
Ел умытпас исмин сиздей жақсының.

КАМАЛ РЗАЕВтың
естелигиндеги жазыў:

Айтыўлы азамат едиң белгили,
Ел басқарып, хызмет еттиң үлгили
Ертерек кеттиңиз келмес сапарға,
Бирақ халқың сизди яд етер бәрхә

Аптекши АЛЛАНАЗАРОВ РАЗАДДИЙНниң
басындағы жазыў:

Жақсы адам едиң туўры сөзлеген,
Инсап, мириўбеттиң жолын гөзлеген
Ҳәсте бенделерге шифа берсем деп,
Инсан дәртлерине дәрман излеген.

ҚОҢЫРАТБАЙ МӘМБЕТНАЗАРОВтың
қулпытасындағы жазыў:

Байтеректиң жасыл жарпағы едиң,
Ел сүйген жақсының урпағы едиң
Ағаңның әрўағы саған яр болғай,

Исмиң ядымызда мудам бар болғай.

Актриса АЖАР АҢСАТБАЕВАның
басындағы жазыў:

күйеўи Нажиматдин Аңсатбаевтың атынан

Кисиге жоқ еди ҳасла ҳазарың,
Бирге базарладық турмыс базарын,
Енди бизге сендей жанажан жоқды.
Жайыңыз жәннетте болғай Ажарым.

БАХТИЯР АКНАЗАРОВтың
қәбир тасындағы жазыў:

Қыз минезли, азамат, кең пейилли
Жигит едиң қатарыңнан зейинли,
Сени мудам есте сақлар, Бахтияр,
Досларың хәм урпақларың кейинги.

ТАМАРА ДӘЎЛЕТНАЗАРОВАның
қулпытасындағы жазыў:

Балаларының тилинен

Әкемиз барында асау тай едик,
Анамыз барында кеўил жай еди
Енди бизге жоқдур сиздей мийирман,
Жайыңыз жәннетте болғай, анажан.

Нәрестениң қулпытасындағы жазыў:

Ата-анасы тилинен

Гүлдей перзент берген соң,

Узағына берсекен
Ырасында да бул дүнья
Опасы жоқ нәрсекен.

ЎАТАН ТОПРАҒЫ

Қысса

Ҳәррелер ушып ҳәм пәрўана болар.
Уясы бузылып, палдан айырылса
Мақтумқулы.

Бул қыссаны қатаған (репрессия)
қурбаны болған әзийз пәдарым
Юсүп ахунның руўҳына бағыш еттим
Муаллиф.

"Мәңги жас ҳәм арыў илҳам периси.
Хызметиңниң жоқды ҳасла кемиси.
Елиў жыл шайырға йош берип келдиң,
Не тәўир сөз жазсақ, соның жемиси.

Бурқып аққан Кегейлиниң бойында,
Жазда шоқтораңғыл саяларында,
Туңғыш рет жолығысқан едик биз,
Сен мени дуўалап кеткенсең сонда.

Сол жаслық танымнан берли еле сен
Шақырсам, жаныма жетип келесең.
Жас жигиттей ашық қылып өмирге,
Сөз маржанын тер деп, илҳам бересең.

Қайда жүрсем, тек сен барсаң есимде,

Сағынаман өңим түўе, түсимде.
Сен болмасаң, мен бир суўсыз булақпан,
Таслап кетпе енди өмирим кешинде"

Деп арзығып күтип шақырсам оны,
Қайдандур еситилди жағымлы үни:
"Шайыр, баралмайман, бүгин Парнаста[16]
Талия[17] қурдастың туўылған күни.

Неге шақырғаның мен ушын аян:
Өзиңди хәм мени қыйнамақшысаң.
Ўатан айралығы жүдеткен жанның,
Азабын шегиўге айдамақшысаң.

Адам деген жанзатлары қуданың,
Бири-бирин азаплайды мудамы.
Ҳәр ким оз елинде, теңи-тусында
Болармекен татыў жасар заманы?"

"Ўа, алтын қанатлы дилбар периштем,
Адамзат жоқ ол бахытқа ерискен
Жақсы адамлардың әрманы да сол,
Жаман көзлер де көп, шыққан терискен.

Ўатан айралығы азабын шеккен
Инсан дәртин жырлап, тапсақ итибар,—
Сен де, биз де бүгин хәм келешекте
Иншалла қустаны болмаспыз, дилбар!"

---

[16] *Парнас*— музалар (яғный шайырлықтың, көркем өнердиң илҳам перилери) жасайтуғын әпсанаўий таў.
[17] *Талия*—комедия музасы (грек мифологиясынан).

БИРИНШИ БӨЛИМ

1

Бәхәр паслы көк шалғышы желбиреп,
Ҳәр қәдемиң жасыл түске белгилеп,
Гүлге қаўыштырып ғошшақ бүлбилди,
Жазға айтты "гезек саған енди" деп.

Бәҳәр сөйтип, "дем алысқа" жөнеди,
Гүл төгилген жерден жемис өнеди,
Ҳаўа ашық, ғыр әтирап кеўилли,
Тәңиримниң бир ғәнийметли күни еди.

Қара феска-түрки қалпақ басында,
Қыраў шалған қырма сақал, шашында,
Зиялыша кийинген бир мойсапид,
Самолеттен түсти көп арасында.

Киятырған екен ол Түркиядан,
Самолетта бирге танысқан адам:
"Үйге жүриң, мийман болың" десе де,
"Тәшәккур" айтыпты күлимлеп оған.

Ол гезде бул үлке журтқа таң еди,
Шет елликлер ушын қадаған еди.
"Дослық!" деп қышкырып бәлент минберден,
Ҳаслы жатырқаўық бир заман еди.

Ақыл-зейин буны алыстан шолды,
Кеўил мириўбетли сезимге толды.
Мәскеўден бир ушқан жолдасы сөйтип,

Оның барар жерин силтеген болды.

2

"Бисмилла!" ден, түсти мийман траптан,
Бата алмадық "кимсең" деўге қонақтан.
Ҳеш ким оны бунда күтип алған жоқ,
Бизди излеп келдиң бе деп узақтан.

Қандай да бир сезимнен ол мәс еди,
Бәлент дүнья енди оған пәс еди.
Тирилей киргендей бейиш бағына,
Соныңдай жағымлы самал еседи.

Аэропорттан шығып, бурылды бағқа,
Қатара қара тал ырғалған жаққа.
Таза жерге жайнамазын жайды да,
Песин оқыў ушын жүгинди саққа.

Намаз изинен ол тиледи тилек,
"Пәрўардигар, озиң жарлықайгор" деп.
"Ата мәканыма тийди табаным,
Анам жатқан жерди таўап етсем" деп.

Жылап-жылап, зорға есин жыйды ол,
Әллен ўақта көздиң жасын тыйды ол.
Жайнамазын жыйнап алып мүсәпир,
Көк шөп өскен қара жерди сүйди ол.

Жерди сүйип, кеўли тоқ болып шықты,
Жүрек дәрти жанған шоқ болып шықты.
Есин жыйып, қаптапына қараса,
Зат қалта ҳәм костюм жоқ болып шықты.

Әтирапында көрмеген соң хеш кимди,

Ол еркинсип костюмин де шешкенди.
Қойған еди зат қалтаның үстине.
Бәри жоқ. Жолаўшы байғус сескенди.

Қапа болып, албырақлап турғанда,
Үш милийса жетип келди булманға.
Қолға кисен салып, сөзге келтирмей,
Жабық машинаға мингизди сонда...

3

Айнаға тор тутқан тар кабинетте,
Отырды мүсәпир бүрисип шетте.
Сигаретин бурқыратып тергеўши,
Сәлемин де дурыслап алмады хәтте.

—Кәне, мийман, өжетлеспең енди сиз,
Айтың шынын, не мақсетте келдиңиз?
Бир хәптеден берли өтирик сөйлеп,
Бизге түрк тилинен "сабақ бердиңиз".

Ким жиберди, қандай тапсырық пенен?
Айтпай қутыламан демеңиз бизден.
Бүйтип бир-биреўди қыйнамайық та,
Шынлыққа көшейик жалғаншы сөзден.

Биз бәрин билемиз айтпасаңыз да.
Қыйнаўларда ести жойтпасаңыз да.
Дурысын айтсаң, совет пуқаралығын
Беремиз, елиңе қайтпасаңыз да.

Ол айтқан аўылың болған шынында,
"Партсъезд" колхозы хәзир олманда.
Айтқан ахуның да болыпты, бирақ,
"Мехмет" деген бала болмаған онда.

Мейли, сиз ол жерде туўылған болың.
Кегейли жапқа да шомылған болың.
Танымайды хеш ким ол жерде сизди,
Шала үйреткен бизди алдаўдың жолын.

Мойныңызда асып жүрген тумардан,
Бир әрепше хат табылды шубалған.
Биз оны оқытып көрдик алымға,
Онда түрки тилде былай жазылған:

"Сениң дәрдиң бана дәрмандин артық,
Саңа қул болғаным султандин артық.
Мениң бу дардимни хеш кимсе билмес,
Агәр билсе, ҳәким Луқмандин артык"...

Алым дер: "Қоңыратта пир өткен" дейди,
"Қарақалпақты динге үйреткен" дейди.
"Ҳәким ата Сулайман дер лақабын,
Бул ҳикметти сол пир дөреткен" дейди.

Алым дегенлер де ақылдан азған,
Никакой пир емес бул сөзди жазған.
"Саған қул болғаным султаннан артық"
Деп ант алып,тирилей гөриңди қазған.

"Анамның тумары" дейсең сен буны
Неше доллар болды бул хаттың қуны?
"Әкем өлеринде маған берди" деп,
Жүдә әширепилеп турыпсаң оны.

Қағазы да тозып, илбиреп қалған,
Изги жағы өшип, болары болған.
"Бар ҳүжжетим кетти костюмим менен"
Деп бул елге жала жаўып та турсаң...

4

Кел оқыўшым, инсап бергей илайым,
Қаңтарған сазымды қолға алайын.
Суў—сағасыз, тон—жағасыз болмасын,
Ўақыяны бастан баян қылайын"

Түпкирдеги Қарақалпақ елинде,
Қусхана таўының етеклеринде,
Аўыл болған еди "Қырқсадақ" деген,
Атлары озгерип кеткен бул күнде.

Сол аўылда болды Апсамед ахун,
Мешити бар еди үйине жақын.

Орта ҳаллы киси еди инсаплы,
"Улыс уламасыз болмас" дер нақыл.

Отызыншы жыллар келди даўыллы,
Мириўбеттиң мерекеси саўылды.
"Бай—кулак" деп бардамлырақ үйлерди,
Астан-кестен қылды қала-аўылды.

Бийсәўбет бузылып талай иргелер,
Жат-жамайға толды ардом[18] -түрмелер.
Шаш ал десең, бас алғандай белсенди,
Қамшы былғап, ат үстинде шерменер.

Қарсылассаң, қатты сөзге барылды,
Пахта план, дөҳмет салық салынды.
Ахун да илинип қара дизимге,

[18] Ардом (дом арестантов)—отызыншы жыллары тьюрманы бизиң халқымызда усылай атаған.

Мал-мүлки хатланып, тартып алынды.

Исиң қайтса болмас дүнья паяны,
Былтыр гузде өлген еди ҳаялы.
Еки қыз ертеде турмысқа шыққан,
Бир қыз, бир баласы қолда қалады.

Ертең—бир күн қамаларын билди ол,
Тәңирге тәўекел етип енди ол,
Уясы бузылған қустай елезип,
Ойлап-ойлап бир қарарға келди ол:

Тоғыз жасар Азимасын сүйди де,
Жөнелтти де улкен қыздың үйине,
Қупия хошласып ағайин менен,
Улын ертип қашты әжам[19] елине.

5

"Тәғдирде не жазса, көрер бендеси,
Дәрбедарлық—ўатансыздың күндеси.
Хорасанға өтти түркмен ишинен,
Ҳажға нийет еткен қашақлар көши.

Түркменлерде бар әжайып әдалат:
"Уламаны сыйлаң атаңнан зыят,
Мешит паналаған елге тиймең" деп,
Ашық Айдын пирлер қылған ўәсият.

Ала-ғаўырт аўдарыспақ заманда,
Ҳазар бермей пана излеген адамға,
Жасырын жол менен түнде бизлерди,
Өткизип жиберди Мешхед таманға.

---

[19] Әжам—араб емес мусылман еллери (Араблар Иранды солай атаған)

Ығбал аты биздей сүринип тасқа,
Елинен айырылған маңнайы қасқа,
Гаўхаршанд мешитин паналап жатқан,
Қашақлар көп екен бизден де басқа.

Сөз шықты ҳаж жолы жабылған дести,
Жолда оба кесел табылған дести.
Шегарадан бизден бурын өткенлер,
Бәри Туркияга ағылған дести.

Мен ол гезде сегиз жасымда едим,
Ойын менен оқыў басымда еди
Жездем соғып берген кишкене дуўтар,
Бул сапар да мениң қасымда еди.

Рахметлик әкем болса да ахун,
Адам еди саз хәм сәўбетке жақын
Хийўада медиреее питирген менен,
Дүнья қызығынан жибермес ҳақын.

Көп жерлерде гезген атлы, пияда,
Көп несибин шашқан қызыл-қыяға.
Хийўалы байлардың кәрўанын тартып,
Болған Орынборда, Макарияда.

Шымбайдан, Маңғыттан, Гүрленнен келген
Онлаған жан едик кәрўанға ерген.
"Шатлы" деген жерде таў қыснағында
Кәрўанды урылар талады бирден.

Кәрўан қорықшысы бес-алты атлы,
Атыспа, шабыспа урыс болды қатты.
Баспашылар басым келип соңында,
Қол жеткенин талап, қарасы батты.

Мақсым жигит болды бизиң топарда,
Мәптун болып сүйип алған тоқалға,
Көзи қыймай елге таслап кетиўге,
Алып шыққан бул қәўипли сапарға.

Қайсы аўыл, қандай руў еди ол?
Көздиң жаўын алған сулыў еди ол.
Маған қыз апамдай мийирман еди,
Атын ким дегенге, "Арыў" деди ол.

Баспашылар оны алды да кетти,
Сыңсытып атына салды да кетти.
Қарсыласқан мақсым қанлы қылыштан,
Қан жутып, әрманда өлди де кетти.

Ҳеш нәрсе қалмады бизде көликтен,
Жуда болдық кийим, азық-түликтен.
Өз жолына кетти таланған кәрўан,
Жүре бердик қайыр сорап түриктен.

Тәғдир жазса, адам қәйтип көнбесин,
Ҳақ жаратқан өлтирсин бе бендесин.
Ахун енди тутып тарихат жолын,
Ҳаса услап, кийди дәрўиш жендесин.

Ғәззеллер тоқылып жүрек шеринен,
Тыңлағанның кеўли мумдай ериген.
Гейде Вахаўаддин, Машраб болып,
Оқыр пир Хожа Ахмед ҳикметлеринен.

Мен жүриппен қасында қол усласып,
Кишкене дуўтарды ийниме асып.
Ел аралап, ақшам дәрўишханада
Әке жатар улын баўырына басып.

Аяқты тас қағып, тикенлер кирди,
Талай ийтлер талап, талайы үрди.
Базда қонған жерде, мешит ығында,
Ахун бәрха мени оқытып жүрди.

Бизин сорымызға быйыл бул жерде,
Ашлық екен, суў болмаған бәхәрде.
"Жети есикте бети ашылар дийўана",
Деген сөз жүрекке бергендей зерде.

Топарласып жүрген сыймас тар жерде,
Хәр ким шөплер напақасы бар жерде.
Кими өтын шаўып, кими мал бағып,
Бирге келген дослар қалды хәр жерде.

Қыстан еплеп шығып, жетип бәҳәрге,
Аўылдан-аўылға, оннан шәҳәрге,
Ҳақлап жүрип келип қалған екенбиз,
"Ғәрип ашық"дағы Диярбәкирге...

6

Диярбәкир базарының аўзында,
Ахун ғәззел айтып турған ўағында,
Еки дәрўиш келип топылды оған,
"Олесең, екинши көринсең бунда.

Шеттен қаңғып келген карымсақпысаң,
Бизди нанымыздан айырмақпысаң,
Кет тез бул диярдан жаның барында,
Балаңнан айырылып, жыламақпысаң!"...

Бул сөзден ахунның тиксинди жаны,
Байғус менсиз бул ялғаншы дүньяны.

Ҳасла таассурат ете алмас еди,
Кеттик, бул жердиң де буйырмай наны.

Кеттик таслап қараң қалғыр қаласын,
Таласа аўылдын ийти таласын.
Аўыл аш болса да бас пана берер,
Дәрўиштен де бетер аяр баласын.

Бирақ жамғыр қуйды, хасла тынбады,
Елге араласыў мүмкин болмады.
Аўыл алыс, тынар емес сел жамғыр,
Әўлийени паналадық жолдағы.

Гүмбези унырағaн махбара—мазар,
Ортасында ойылған бир кәбир бар.
Носер жамғыр тықты бизди сол жерге,
Тири бенде өлмес илажын қылар.

Ахун намаз оқып, бир дуўа қылды,
Кимнендур кеширим сораған болды.
Дүмшесин толтырын жамғыр суўынан,
Шақмақ тасын шағып, еплеп шай қойды.

—Корқсаң тириден қорқ, қорқпа өлиден,
Марҳум байғус турмас жатқан жеринен.—
Деп ахун сүйеўли табытты алып,
Мазардың аўзына қойды тигинен.

—Әне, улым, бир пәкизе жай болды,
Нанды жеп ал, пай, қанықдай шай болды.
Қәбиристанда түнеп пайғамбарымыз,
Қаранғы үңгирде неше ай болды.

Қапырық ыссыларда, нөсер жаўында,
Жабайы жазийра Хира таўында,

"Қәдир түнде" Жабраил периште
Пайғамбарымызға келипти сонда.

Ҳәм алла буйрығын оқытқан оған,
Кеўли нурлап мағрифеттиң нурынан.
"Расулиллаҳ—Пәрўардигар елшиси",
Болғанын хабарлап кетипти оған...

Илахий сөз тыңлап, шүкирлик еттим,
Бәлким бул "Қәдир түн" шығар деп күттим.
Қызық гүрриң тыңлап, қорққанды қойып,
Мазар мүйешинде буйығып кеттим.

Биреў келди сонда узын бармақлы,
Ертектеги албаслы, жин сияқлы.
Адам дейин десем, ҳайўан тумсықлы,
Ҳайўан дейин десем, еки аяқлы.

"Гөрбар деп қойылған мениң атағым,
Усы қәбиристан—үйим, ўатаным.
Жүрген едим өли еттен қайт болып,
Сени жеймен, сеннен кейин атаны..."

"Апа!" деп қышқырдым жан айбат пенен,
Маклуққа бир таяқ тийди пәт пенен.
Тура қашты гөрбар—бәдбәшер мақлуқ,
Анамды таныдым ақ липас кийген.

"Ҳәй, ахун, сиз таўып бунша ыланды,
Не жаздыңыз қорлағандай баланды?. .
"Қорықпа, улым" деген сөзи анамның,
Тәсир етти, бала жаным жубанды.

Ақ кийими жерге сүйрелген анам,
Көзден ғайып болды, көринбей маған.

Мен "апапап" бақырғанда, ағам да
"Ҳә, ҳә" деп оянған еди уйқыдан.

Пышық қуўған найша жиби шубалар,
Ахун байғус ақыл тапбай тубалар.
Сыртта жамғыр тынған. Тиришилик таңы
Махбараның жарығынан сығалар...

Сөйтип, "қонақ болдық" қәбирстанда,
Кун жарқырап турды ашық аспанда.
Ешекли бир киси тоқтатты бизди,
Елди бетлеп кетип баратырғанда.

Айтты: "Бир мусылман өтти дүньядан,
Жоқдур жаназасын оқырға имам".
"Буйыр, биз оқырмыз" деди де ахун,
Кете бердик дәрҳал ерисип оған.

Бенделикти бәржай қылған мүсәпир,
Үйинде ҳәйле жоқ, жарлы екен бир.
Улы қарызланып бир ешки сойған,
Кепинлик зат та жоқ, не илаж пақыр.

Ахун өз пулына шыт әкелдирди,
Суўға да ендирди хәм "кийндирди".
Жаназасын оқып, қутлы жайына
Қондырып, марҳумды жерлеп те берди.

Ол үйдиң бар екен еки ешеги,
Улы менен өлген ғарры кешеги
Сатар екен отын тасып тоғайдан,
Соннан аўқат етип, күни кешеди.

Ахун аға бул аўхалды пәмледи,
Белге арқан буўып, күшин жәмледи.

Үй ийеси—жигит пенен екеўи
Отын тасып сатып, исти жөнледи.

Ол үйдиң де жас баласы бар мендей,
Екеўмиз аўылды аралап бирдей,
Мен қосық айтаман дуўтарға қосып,
Ҳәм тамақ табамыз, бос қарап жүрмей.

Ўатансыз дәрбедәр нелер көрмеген.
Ис питпес уўайым, қайғы—шер менен.
Хәпте сайын ахун мешитке барып,
Жума намаз оқыр ғаррылар менен.

Бунда адамлар үйренисти ахунға,
Мектеп молла өлген екен жақында,
Бир күни ғаррылар бизиң ағамды
Имам тайынлады мешит қаўымға.

Тилин де үйрендик, дәстүрин туттық,
Мағнәўият сақлап, сынақтан өттик.
Ахун енди "Қалпақ молла" атанып,
Кем-кем ел ишине енисип кеттик."

ЕКИНШИ БӨЛИМ

1

Бәхәр келип, Дажла дәрьясы тасты,
Жер көклеп, ел көклеп, суўсызлық қашты.
Ашлар аўзы тийип қаўын-қамекке,
Өмир жиби тиришиликке ушласты.

Байлық хәм абырайды теңбе-тең берген,
Сақаўатлы, етек-жеңи кең келген,

Нурылла бей[20] деген киси бар екен,
Исбилерменликтиң сырын меңгерген.

Тоқыў фабрикасы ислер шәҳәрде,
Пахта, салы егер екен бәхәрде.
Пада-пада жипек жүнли қой-жанлық,
Таўда жайылып жүр отлақлы жерде.

Стамбулда медресе питирген,
Ис үйренип Париж, Лондонды көрген...
Қулласы сол киси "Қалпақ молланы"
Фаэтонын жиберип, алдырды бирден.

Бағ ишинде, жағасында дәрьяның,
Жазғы көшкисинде күтип мийманын,
Танысты, сорасты ашық жүз бенен,
Тәғдир айдап қайдан келип қалғанын.

Салқын сая бийик шынар ағашы,
Рәңбәрең гүл оскен дәрья жағасы,
Сәўбет қурар екен дослары менен,
Еситилер алыстан саз намасы.

Үй ийеси хош тақаллум, ақыллы,
Жүзи ысық, сөзи шийрин, нақыллы.
"Түркстаннан келген қардаш қонақ"деп,
Досларына таныстырды ахунды.

Суў бойында жазғы кештиң ләззети,
Қыябанлы гүл қаплаған жер бети.
Хантахталы кең дастурқан ортада
Шайқалар қолларда жүзим шербети...

[20] Бей — түркше "бек, бий, абырайлы киси" дегени. Қыссада биз оны "бий" деп қолландық.

Татлы тағам, наз-нағметлер тасылды,
Қонақлардың кеўли гүлдей ашылды.
Ашығ[21]—бақсы қулақ қуршын қандырып,
Гүрриңге өтерде сазлар басылды.

Үй ийеси айтты:—Сәмед әфәнди!
Қысынбай, жазылысып отырың енди.
Түркстан—баба журт түрк әлемине,
Атам марҳум көрген Бухар, Ташкенди.

Көрмесек те хабардармыз бәринен,
Сиз келгенсиз Ҳәким ата елинен.
Ядға биледи деп еситип жүрмиз.
Оқың пир Хожаҳмед хикметлеринен. —

Деди үй ийеси таза қонаққа, —
"Буйырың!" деп, ахун жүгинди саққа.
Жәмленген соң жәмәәттиң дыққаты,
Муңлы хирәәтке салды бир уақта.

Тәғдир бунша алысқа асырған еди,
Дуз-несип қайларға шашылған еди.
Дәрўиш болып ел аралап еки жыл,
Бети ҳәм ҳаўазы ашылған еди.

Қыссахан даўыслы жанға жағымлы,
Илҳам булағындай дәрти ағылды.
Қорлық жасын сақалына тамызбай,
Караң қалған ели-журтын сағынды...

Жаралы қәлбинде дәртлер оянды,
Ҳикметли сөз кеўиллерден жай алды.

---

[21] Түрклерле бақсыны "ашығ" дейди.

"Мүсәпир афәндим, сағ өл, даҳа!"[22] деп,
Түрклер қулақ түрип, жағын таянды.

Нурулла бий айтты:—Мүсәпир мийман!
Не жаман дүньяда—айралық жаман.
Сүйген бендесине дәрт берер дейди.
Елиңе қаўышып, болғайсыз аман.

Сиз бунда келгели еки жыл өтти,
"Қалпақ молла" сөзи таралып кетти.
Сизиң билимиңиз, мағрифетиңиз
Қайыл қылса керек бул жәмәәтти.

Бендеге жазбасын көргениңизди,
Қәбирстанда түнеп жүргениңизди.
Ҳақлап тапқан пулыңызға шыт алып,
Бир марҳумды жерлеп бергениңизди.

Тәғдир айдап қайдан келгенлериңиз,
Түрк тилин муфассал[23] билгенлериңиз,
Билим, ийман, инсап, ҳақлығың менен
Бунда исенимге киргенлериңиз.

Бәри мәлим бизге, журт айтқанынан.
Қәлбиңизге тәңирим өз нурын қуйған.
Сиз гөззал инсансыз сыйға ылайық,
Ғайры журттан келген мүсәпир мийман.

Бизге жазған хатыңызды алғанбыз,
Бул дослардың талқысына салғанбыз.
Ўатан гәда болып келген қардаш деп,
Ғамхорлық исласын ойлап қойғанбыз.

---

[22] Хүрметли қонағымыз, саў бол, және айта бериң *(туркше).*
[23] Муфассал—жетик, қалыўсыз.

Анаў ақ сөкиттиң астында турған,
Кишкене жай сизге атап қойылған.
Улыңыз екеўиң жасай бересиз,
Кийим-кеншек, аўқат—биздендур мудам.

Мақулласты барлық отырған мийман,
Дууа қылып айтты кем-кеўил инсан: —
Биз жетимге қылған саҳаўатыңыз,
Ығбал, дәўлет болып қайтсын алладан...

2

Қула майдан шөлде ағар бир булақ,
Жер қатламын тереңликтен бурғылап.
Жаны қалар жолы түскен жолаўшы,
Түспегенлер тиришиликке қурғулақ.

Тап сондай инсаный мириўбет деген,
Сақыйлық ҳәм мийрим-шәпәәт пенен
Қайнар ол қайырлы инсан қәлбинде,
Саўабына ҳеш бир нәрсе жетпеген.

Сахаўат дер оның және бир атын,
Олсыз жасай билмес адамыйзатың.
Кеўлиң таза, пейлиң дүзиў жан болсаң,
Ол ҳеш жатырқамас жақынын-жатын...

Жазғы таң, тәбият гүллеп, оянған,
Ақ тал шақасында илинип турған
Қурқылтай уясын қарап турғанда,
Усы ойлар кешти ахун ойынан.

Үйи еске түсти қайларда қалған,
Шығыр тал шақасын ҳәўизге малған.
Ол жерде де ақ сөкит тал бар еди.

Усындай қурқултай уясын салған.

Еске түсти қызлары ҳәм аўылы,
Ағайин-туўғаны, мешит қәўими.
"Баламды телмиртпе өгей өмирге",
Деп кеткен әрманлы ана қәбири.

Бәри көз алдына келди сүўреттей,
Өзин тутты, кеўли әсиге кетпей.
Ишке кирип, таң намазын оқыды,
Уйықлаған улына хеш мәлел етпей.

Еки жылдай болды: бундай иззетти,
Түсинде де көрмей өмирлер өтти.
Минтаздай өжире, таза төселген,
Тәңириге ол тағы шүкирлик етти.

*   *   *

Перзентлер баршылық Нурулла байда,
Бәрин бирден танып-билисиў қайда.
Тоғыз жасар Исмет—кишкене улы,
Хош кеўил, тәрбият көрген қалайда.

"Мамыт" емес "Мехмет" дейтуғын болды,
Жатырқап ҳеш үндемейтуғын болды
Бала менен бала шүйиркелесип,
Аўқатты да бирге жейтуғын болды.

Дуўтар түркте де бар, "саз" дейди олар,
Мехмет саз шерткенде сүйсинип тыңлар.
"Түрки", "шарҳи"[24] қосықларын атқарып,
Арасында "Адыңнан"да айтылар.

[24] Түрки, шарҳи —түрк халық қосықларының түрлери.

Бийдиң бир ҳаялы француз екен,
Жанна быжық соннан туўған қыз екен.
Алты жасар, ҳаўайы көз, қоңыр шаш,
Қоспақ заты көркем, бир жулдыз екен.
Анасы ҳәр күни пианинодан,
Саз үйретип, сабақ береди оған.
Меҳмет дуўтар шертсе, жуўырып келер,
Дүнья жаралғандай тек музыкадан...

Бий базда шақырып ахунды бағқа,
Бир-бирин ҳүрметлеп, жүгинер саққа.
Гәп ҳәзирги Түркстаннан айланып,
Базда соғып өтер Қарақалпаққа...

—Инсан халқын сүймес бул абадият,[25]
Түрли жолға салар түрли сиясат.
Даўыл менен арпалысқан кемедей,
Дүнья ҳәзир астан-кестен арасат.

Заман турқын серлеп билген гезлериң,
Түске енбегенди көрер көзлериң.
Қудайсызлар Түркстанды ийелеп,
Енди олар қудай сезер өзлерин.

Жаўратпаң, әфандим, ақыл-санаңды.
Өмир базда жақты, базда қараңғы.
Сабырлы қул жетер дейди муратқа,
Ким дәрт берсе, емлер өзи жараңды...

Сизге бир кеңесим, Самед муаллим:
Ҳәзир мектеплерде латынша тәлим.
Ескише хәм саўат ашсын балалар,

---

[25]Абадият—мәңгилик.

Сизге мағрифаттың сырлары мәлим …

Бул сөз илҳам болып, бийлеп кеўилди,
Ушырғандай қәпестеги бүлбилди.
Исмет пенен өз баласы Мамытты,
Күниге бир мезгил оқытып жүрди

Жаңа мектепке де қатнады баллар,
Француз тилин де ядлады баллар.
Екеўи де оқып ағла баҳада,
Синфден синфге атлады баллар...

3

Кел сен шайырлықтың илхам периси!
Билинип тур сенсиз йоштың кемиси
Сенсиз жол танабын қуўыра алмас,
Ҳеш бир жүйрик қәлемлердиң желиси.

Қайдан болсын йош-илҳамлы шайырлық,
Үш жыл бурын ўатанынан айырылып,
Дәрбадар болған бир мүсәпир заттың
Тәрийпинен кете алмадым қайырылып.

Қырқ күн қараңғының қырқ бири жақты,
Булыт артынан үмит қуяшы бақты.
Ғәрип мискин қаҳарманы қыссамның
Жат мәнзилде мийрим-шәпәәт тапты.

Ғам қайғыдан тапты аз-кем тыныспа.
Келши, илҳам перим, сен усы туста.
Назлы жилўа менен бир кәса шарап,
Бир мәдет берип кет шайыр байғусқа!

Ахун сезер еди Нурулла бийдин

Ҳикмет сөз мүлкине ықласын, дийдин.
Нелер ойламады дейсең мүсәпир,
Дузын ақлаў ушын бул сақый үйдиң.

Шерғазыхан медиресеси Хийўада
Мақтумқулы, Зийўар[26] оқыған онда.
Бәрҳа таўап етип олардың изин,
Бес жыл тәлим көрген ол жерде бул да.

Талыб илим, жаслық күнлери еди,
Китап көшириў сүйген ҳөнери еди.
Ахли-даныш[27] ҳикметлерин яд билген,
Өзи хуснихаттың[28] шебери еди.

Сол ҳонерин сынап көрмекши болды,
Ақ қағазға маржан термекши болды,
Қуда берген бул қайырқом инсанға
Бир китап көширип бермекши болды.

Бендесине ҳақ нәзерин салғанын,
Жақсылықтан жаны илҳам алғанын,
Қыздың нағысындай насталик[29] хаттан
Қанша айда қанша дәптер толғанын,—

Баянлап отырсақ, қосыққа сыймас,
Бирақта мазмунын айтпасақ болмас:
Хожа Ахмед пир менен Ҳәким атаның,
Даңқлы хикметлери берилген саррас.

Тыңлағанның жүрек-баўыры ериген,
Наўайы, Физуўлы ғәззеллеринен;

---

[26] *Зийўар*—Әжинияз шайырдын лақабы.
[27] Ахли даниш – дана адамлар.
[28] Ҳүснихат – сулыўлап жазыў, криптография.
[29] *Насталик*— хүснихаттың түри.

Дар астында ялғаншыға түкирген,
Шайы Машребтиң бәйитлеринен.

Сөз қалган дейсең бе Мақтумқулыдан,
Заман пәсендлигин түстей жорыған.
Ўатан сағынышынан көзге жас алып,
Жазды Әжинияздың қосықларынан.

Топлам мухабасын жипектен тыслап,
Түрли сыя менен ғайрынағыслап,
"Девани[30] Түркстан" деген ат қойып,
Жүрек сөзин жазды бийге бағышлап:

"Инамым қабыл ет, әзийз бирадар,
Ҳикмет базарында саўда әйледим.
Түркий ғәзийнеден бир уўыс гәўхар
Несиб етип, сизге саўға әйледим.

Мириўбет мүлкидур кеўил сарайын,
Сол сарайға жаным қурбан қылайын.
Еки дүньяңызды бергей илайым,
Деп, намаз изинен дуўа әйледим.

Жердиң түби яңлы узақ арамыз,
Лекин түби бирдур ата-бабамыз,
Бунда жасар бизиң үлкен ағамыз,
Әййемги тарийхты гүўа әйледим.

Сизге ядыгарлық усы китабым,
Исмим Самед, "Қалпақ молла" лақабым..."

[30] *Деван* (дийўан)—топлам.

3

Изин жазын үлгермеди қосықтың,
Ашшы шаўқым ербеңлетти қулағын.

"Бул не шаўқым екен, шығып қарайын,
Хызметкерден жөн-жосағын сорайын",—
Деп, жайдан ол сыртқа шығып қараса,
Жанып атыр бийдиң жазғы сарайы.

"Әстапуралла!" деп жуўырды ахун,
Лаўлаған өрт-жалын жолатпас жақын.
Ҳаял, бала-шаға жуўырысып жүрген,
Жанды түршиктирер жыласқан шаўқым.

Бий қалаға кеткен, баллар мектепте,
Бағман ҳәм хызметкер суў тасыр текте.
Ағаштан қурылған жазғы сарай бул.
Жалын лаўлап, түтин бурқырар көкте.

От бәлеси деген, аяў жоқ онда,
Уясы өртенген қустай ал сонда,
Үстиңги қабатта уйықлап атырған,
Жанна кыз жуўырып шықты балконға.

Шырлаған даўысы жегендей жанды,
Төменде анасы есинен танды
Минди жанып атқан басқышқа ахун,
Суўлап алып үстиндеги шапанды.

Суў шапанын шешип, қызды орады,
Жалын гүўлеп, көзге түтин урады.
Отлы басқалдақтан түсип киятыр,
Тирилей дозақта жанып барады.

Қалпақ қашшан жанып кеткен бастағы,
Бет-аўызы күйген, көз хәм қасдағы.
Жаўырнында жанып келер ақ көйлек,
Өзи күйди, қыздың жүзин ашпады.

Қутқарды ол сөйтип бул үйдиң қызын,
Жуўырып, хәўизге таслады өзин...
Адам жаны қанша азапқа төзер?
Қәлем жүрмей атыр жазбаға изин...

Кел окыўшым, бир саўап ис қылайық:
Диярбакир шәҳәрине барайық.
Тирилей дозаққа түскен ғәриптиң,
Ўақтың болса, барып кеўлин сорайық...

4

Бий дәрҳал апарып оны қалаға,
Тез жатқызған еди емлеўханаға.
Ийегинде тек шықпаған жаны бар,
Бий ҳәм Меҳмет отыр усы кәрада.

Айтты:—"Мәрҳаматлы әзиз афанди,
Дийдар несип еткей мәҳшарде енди.
Сизден уллы үмит-илтимасым бар",—
Деп ишине тартты бир суўық демди.

—"Жаслай атасының азаплы жолын
Бирге жүрип келген жигербент улым,
Әўел алла, қала берди мен сизге—
Тапсырып, жылайман,—ғамхорлық қылың.

Биз отырған жайда текшеде турған,
Қутыда топырақ бар түйип қойылған.
Ол топырақ, улым, сениң анаңның,

Есиңде ме, қәбиринен алынған?...

Сол топырақты шаш үстиме көмерде.
Ҳәм анаңның тумары бар ол жерде..."
Улын маңлайынан бир сүйген болды,
Тили гүрмелмеди басқа сөзлерге.

Ертеңине бий бир малды сояды,
Мүсәпирди қутлы жайға қояды.
Жас топыраққа тамып көзиниң жасы,
Жетим перзент өксип-өксип жылады.

Бий баласы Исмет келип қасына,
Ҳәр ким қатарына жаны ашыған,
"Болды енди... Жүр Мехмет" деп, қолтықлап,
Алып кетти оны қәбир басынан.

ҮШИНШИ БӨЛИМ

1

Жыл артынан жыллар болды раўан,
Жазғанымда қосық емес, роман,
Бул әжайып адамлардың тәғдирин,
Айтар едим асықпай деп тураман.

Жазар едим азамат бий ағаның
Жетимди басынан сыйпағанларын.
Өз баласы менен қосып екеўин,
Измирге жиберип оқытқанларын.

Жазар едим еки татыў инилерим,
Эгей университетин питиргенлерин.
Исмет-финансшы, Мехмет—инженер,
Ғошшақ жигит болып жетилгенлерин.

"Жазар едим" дей бергенше, жазайын,
Бир ўақыя сәдир болған жаз айын.
Оқыўдан келген соң Исмет үйленди,
Той әнжамын көрген, қалыңлық тайын.

Арзурумда бийдиң дайысы болды,
Сүт завод ийеси, бай киси болды.
Жаслай атастырып қойған Исметке,
Арпа ишинде бийдай—ай қызы болды.

Пәкизе қыз еди ҳайран қалғандай,
Мехмет досты ушын куўанлы сондай
Балалықта ойнап өскен Шымбайдың
Қызларын негедур еске салғандай.

Биреўге усатқан шамасы екен,
Шама емес, бәлким расы екен:
Баспашылар алып кеткен баяғы,
Арыў апа қыздың анасы екен.

Бир салдамлы ана болған кәйўаны,
Ҳасыл липас кийген, көшки-айўаны.
(Соң қызының үйине бир келгенде,
Меҳмет сорап билген қалай болғанын:

Баспашыға дәркар ақшалы пайда,
Сатып кеткен екен Арыўды байға.
Бай оны үш қатын үстине алған,
Жүдә кеўли кетсе керек апайға...)

Арыў танымады, таныды Мехмет,
Сыр берип, жүзине бақпады тиклеп.
Бай Арыўдан еки ул, бир кыз көрген,
Сол ушын апайға көрсетер хүрмет.

Еки күн узатыў тойы тойланды,
Жақсы тилек тилеп халық жыйналды.
Бийдиң "Мерседес"ин гүл менен безеп,
Келин көши узақ жолға шайланды.

Ендиги үлкен той Диярбакирде,
Шаҳсанем қыз көшки қурған шәҳәрде.
Жарасықлы жаслық дәўран мегзес ол,
Гүл ҳәм бүлбил тил табысқан бәҳәрге...

2

"Мерседес" изинен жүрген машында,
Меҳмет отыр еки қыздың қасында.
Бири—Жанна, ҳаўайы коз, ғаз мойын,
Көш иркилди Акбулақтың басында.

Атлы, машиналы бәри жыйналды,
Булақтың басында түсленип алды.
Жанна журтқа билдирместен Мехметтиң
Кисесине бир бүклеўли хат салды.

Жанна, Жанна! Сүйер Меҳмет жанындай,
Бирақ оның ышқы атпаған таңдай.
Туўысқандай болып кеткен бул қызға
Сөз айтыўға бата алмасты ҳеш қандай.

Жанна дегенинше сулыў жан еди,
Ашық болғанлардың баўыры қан еди.
Мехметлер Измирде оқып жүргенде,
Антакия бетке узатқан еди.

Түскен жери бир бардамлы жер екен,
Атасы атақлы алым дер екен.

Күйеўи көбинше дүздиң адамы,
Таўда кән ақтарған инженер екен.

Несип узақ болмай жаңа уяда,
Ери өлип таўда авариядан.
Бир қыз бенен қалып, жылын өткизип,
Үйге қайтып келген Антакиядан...

3

Қайсы елде болсын, инсан дүньясы.
Келин түскен тойдур—тойдың ағласы.
Шәҳәрдеги кең сарайлы бағында,
Бий аға той берди, журты шағласып.

Анда қызықшылар, бунда дәрўазы,
Лолылар ойыны, шылдырма сазы.
Қыз-жигитлер шалқып, жаңлар түн бойы,
Ашығ-бақсылардын йошлы ҳаўазы.

Жигитлер Меҳметти ортаға алды,
Қолына саз берип, айтысқа салды.
"Саг ол, бизиң Қалпақ молланың улы"
Деп ғаррылар хошлап, қуўанып қалды.

Узын бойлы, ер геўдели, суңқардай,
Қыздың көзи менен бақса, инкардай.
Га Юнус Амире[31], га Асли Керам,[32]
Түркти тебирендирип атқарды сондай.

Енди ол қолына сазын көтерип,
Күйеў ҳәм келинниң алдына келип,

---

[31] Юнус Әмире – ертеде өткен түрк халық шайыры.
[32] Асли Керам – ашықлық кыссасы.

Сазы—"Муўса сен яр", сөзи түркше,
Бир қосық айтты бар ықласын берип:

"Жаслық ҳәм муҳаббат мегзер гүлшанға,
Шәмен байлап, гүлин терген уағында
Ҳақ нәзерин салар өзи инсанға,
Периште кепиллик берген ўағында.

Бүлбил сайрар қонып гүл шақасына,
Қумай қус саясын салар басына.
Ҳүрдиң қызы атлар босағасынан,
Жигиттиң дәўлети жүрген ўағында.

Ығбал жулдызыңыз туўса тең болып,
Жаслық, шадлық орисиңиз кең болып,
Бириң— Ғәриб, бириң— Шаҳсәнем болып,
Сүриңлер дәўранды, келген ўағында.

Ашық Меҳмет айтар, әзиз қардашым,
Сизге қурбан болсын бул мениң басым.
Шадлық ҳәм муҳаббат болып жолдасың,
Көзи қызсын журтлар көрген ўағында".

ТӨРТИНШИ БӨЛИМ

1

Той тарқады. Күнлер өтти арадан,
Машқаласы менен кетти ҳәр адам.
Меҳмет бийдиң фабрикасында инженер,
Котдеж алып берди оған қаладан.

Бир мийримли кемпир үйге қарайды,
"Не жейсең, не ишесең" деп сорайды.
Инженерге узақ күнге жумыс көп,

Жас қәниге жәмәәтке унайды.

Исмет бул қаладан "пахта банк" ашты,
Еки дос бир-бирин баўырына басты.
"Исбилермен болып жетилсин баллар"
Деп бий нийет етип, кеўили тасты.

Жумыс өз жөнине, жас кеўил басқа,
Үмитсиз ышқыға күйгендей босқа.
Меҳмет базда уйқысырап түнлерде,
"Жанна!" деп бақырар, буўлығып жасқа.

Көзин жумса болды, оны көреди,
Мәжнүн болып сандырақлап жүреди.
"Сен де сол үй баласысаң, қой кеўлим"
Деп өзине тәселле де береди.

Айланып келгенде жеме-жемеге,
Аўзы бармас "қызыңды бер" демеге.
Мухаббаттың теңизинде даўылда
Алжасып мингендей бөтен кемеге.

Жойтқандай болды өз сабыр-тақатын,
Ақбулақта берген Жаннаның хатын
Ҳәм өзиниң оған жазған жуўабын
Қайта-кайта оқыр, таўып пурсатын:

Жаннаның хаты

Сум пәлек биз бенен ойынға түсер,
Ойнамайын десем, қыя алмадым.
Журтлар бул дүньяны жүдә кең десер,
Мен сол кең дүньяға сыя алмадым.

Шыбықлай сындырып отларға салды,

Жанар ўақта және қутқарып алды.
Мен ушын бийгүна бир бенде жанды,
Нәрестелик есим жыя алмадым.

Гүл боласаң деди, гүлдей жайнадым,
Қыз баласаң деди, әдеп сақладым.
Журтқа жақтым, жазмышыма жақпадым,
Не жазығым барын туя алмадым.

Арзыў-әрманымның қайғы-әлемин
Кеўил дәптериме жазар қәлемим.
Сол айтқан муҳаббат деген бәлениң
Дийдарын бир көрип, тоя алмадым.

Жаслық гүлшанында гүллер ашылды,
Заг ийелеп, бүлбил қусты қашырды
Жанна дер, саўдаға түскен басымды
Әжел дастығына қоя алмадым.

Меҳметтиң хаты

Сум пәлек кимлерге жәбир қылмаған,
Буннан бетеринен сақласын, дилбар.
Жасаў—бендесинен, жүрим—алладан,
Тәғдир қырын қарап бақпасын, дилбар.

Қандай гүл болғаның аяндур маған,
Бүлбиллер ғабырысты сайраўларынан.
Жанымды егеўлер арзыўлы әрман,
Мениң саған деген ықласым, дилбар.

Мийирманлық еткен биз ғәрип ўақта,
Бийик сақаўатлы бул шаңараққа
Қыянет болар деп, жүгиндим саққа,
Бендеси ҳақ жолдан шықпасын, дилбар.

Перзентиндей болдым сен туўған үйдиң,
Жақсылығын көрдим, есимди жыйдым.
Мен сени жанымның ишинде сүйдим,
Тоздим жанды қанша жакпасын, дилбар.

Көрдим тал астында алтын бесигиң,
Тәғдир кимге жазса, қосар несибин.
Меҳмет айтар, ығбалынның есигин
Қайтып қайғы-уўайым қақпасын, дилбар.

2

Нурулла бий пайғамбар жас көргенде,
Дәстүр сақлап, мерекесин бергенде,
Меҳмет, Жанна ийин қосып ийинге,
Хызмет қылып жүргенин журт көргенде,—

Ким мақуллап, кимлер оған таңланып,
Жүзлеринен көз қарасы аңланып,
"Қалпақ молла"ға уйыған ғаррылар,
Ғаўқылдасты дуўа қылып, қуўанып

"Қызын берди қаңғып келген биреўге".
Деп мурнын жыйырып жаңа күйеўге,
Жыр шығармақ болғанлар да табылды,
Ағайинсип арға аяқ тиреўге.

Сонда бийдиң мерекелес жорасы,
Кәтқуда түрк—елдиң сыйлы ағасы,
Күлимсиреп сыйпап гүмис сақалын,
Иске салды озық ақыл-санасын:

"—Созимиз жоқ түркий ифтиқарыңа,[33]
Шапқаның дурыс ағайинниң арына.
Бирақ өйтип кең пейилди тарайтып,
Гина тақпаң бәлент таўдың қарына.

Түрк халқының түбири бир улыстан,
Бизге әзиз ата журты Түркстан.
Қуўдалассаң қан-қардашқа табысып,
Жатырқассаң жат болады туўысқан.

Бәхәр келсе ғазлар көлге қайтқандай,
Заман турқы қатнасықты жойтқандай
Түсинген түрк Хожа Ахмет пир ҳикметин,
"Бөркин жерге қояр" өзи айтқандай.

Тарийх ҳәм шежире жазбас жубайын,
Мен сизлерге бир ғозасын шағайын:
Өзимиздиң Огузханның әўлады,
Қарақалпақ алыстағы ағайин.

Дүнья иси бәрха тегис болмаған,
Барлық жағын шым-шытырық торлаған.
Талайы терис келип, қақса қапыңды,
"Келгинди" деп, ағайинди корламаң.

Тәғдир дәрьясының дегиш ойнағы,
Ойда жоқ ислерге шатар бендесин.
Кимлер парша тонның шалғайын қағып,
Бир мәхәлде кийер дәрўиш жендесин..."

Мехмет күйеў бала, қасында Жанна,
Әжайып хош сезим жуўырып қанға,
Тәжим етип, қол қуўсырып екеўи,

---

[33] Ифтиқар — мақтаныш.

Турды келип жәмәәттин алдында.

Кәтқудалық сөз мақсетке еристи,
Тар кыснақтан кеңейткендей өристи.
"Қалпақ молла"ға уйыған ғаррылар,
Ғаўқылдасып пәтиясын беристи.

Көптиң кеўли мириўбетке табар жол,
Тебирендирди жым отырған бийди ол.
"Бәракалла!" деп хошлаўлар астында,
Еки жастың маңлайынан сүйди ол.

Ырза болып бул түсимпаз журтынан,
Исмет отыр күлимсиреп муртынан.
(Сол еди ғой дәнекери бул истиң,
Көзге тийгиш терис путағын шырпыған.

Сол еди ғой үгитлеп бий әкесин,
Қуўатлап кем кеўил Жанна үкесин,
Өр көкирек ағайинди өңменлеп,
Қыйдырған сол еки жастың некесин).

Келген сыйлы қонақлардың ишинде,
Арыў отыр қудағайлық пишимде.
Жаўлық ушы менен сүртип көз жасын,
Елжирейди, қуўанғандай түсинде...

Ай-ҳай шайырлықтың Илхам периси!
Қысса питсе питетуғын жер усы.
"Сөйтип мурат-мақсетине жетипти",
Деп питпей ме қыссалардың көбиси.

Биз де сөйтип аяқласақ ақырын,
"Уҳ" деп қояр еди шайыр пақырың.
Сен де кетер един Парнас таўына,

Тынышыңды алмас едим шақырып...

БӘНТБАСАР

эпилог

Айланды тарийхтың шарқыпәлеги,
Қүдиретли бир империя жүреги
Соғыўдан тоқтады. Тапты қозғалаң,
Миллетлердиң "басқа шығыў" тилеги.

Уйтқып еркинликтиң самалы ести,
Ҳәр ел бийғәрезлик тусаўын кести
Ҳәмме журт базарлап дүнья базарын,
Жатырқаўық дәўир арадан кешти.

Жатсырағыш болса инсан, сиясат,
Изинде өзине келтирер апат.
Сол айтқандай, Орай деген "әкемиз"
Қатты қоллы, менмен болды бийинсап.

Азаплап аз санлы халықларды талай,
Ата мәканынан қуўды аямай
Әсиресе түрки тиллес ел болсаң,
Жақтырмады жаўдан болған баладай.

Түркиядан ушып келсе қус болып,
КГБ-ның дузағына дус болып...
Қатнастырмай қойды. Несин айтасаң...
Қалды бәри көрген жаман түс болып.

Түркстанды жайлап ғәрезсиз еллер,
Өз намасы менен сайрады тиллер.
Қанына тартпаған халықты көрмедим,
Табысты жатласып кеткен кеўиллер.

Жатырқасқан жанлар жақын бул күнде
Еки түрк жигити отыр төримде.
Қызықлы ушырасыў өткизди олар,
Бүгин Нөкистеги түрк лицейинде.

Алыс Түркияның бул жигитлери,
"Язекс текстайл" инженерлери.
Италиядан тоқыў станокларын
Тасып жүрди бунда бираздан бери.

Жаңа заман жабық жолды ашқанда.
Олар келип Қарақалпақстанға,
"Катекс", "Элтекс" фабрикаларын,
Қурыўға қатнасқан Нөкис, Бостанда.

Қурылыста жүрип Тоўфик хәм Кемаль,
Қарақалпақ тилин үйренген олар.
Тоўфик айтар:—түбимиз бир туўысқан,
Сөз бар "ат айланып, қазығын табар".

Ат деген ақыллы ҳайуан, жаныўар
Деп муртынан күлип, достына карар.
—Мына Кемаль бейдиң қан тамырында
Қарақалпақ, түрк, француз қаны бар...

Ҳәмме қол шаппатлап, ҳайран қалысты.
"Айтып берсин" десип, сораў салысты.
Кемаль әкесинен еситкенлерин,
Айтып берди барлап жақын-алысты.

—"Арқа бетте Қусхананың таўы бар,
Бәҳәр болса сона, шыбын жаўы бар.
Адам билмес ақбаслықта жатырмыз.
Керек болса, өзиң излеп таўып ал".

Бул қосықты айтқан бала ўағында,
Сақлаўлы жүр әкемиздиң ядында.
Базда сазға салып намасы менен,
Айтып берер үйде ақлықларына.

"Өзим излеп таўып алып" жақында,
Болғаным бар сол Қусхана таўында.
Ертеде суў болмай, ел көшип кеткен,
Салыкешлер жасар жаңа аўылда.

Бир ғарры табылды мениң бахтыма,
Атамыз Абсамед ахун ҳаққында,
Айтып берди кексе жағы кемсеңлеп,
Бирге ойнап өскен бала ўақтында.

Қайтар жолым түсти және Шымбайға,
Яр-дослар көбейер екен бундайда.
Сүйегине атын жазып әкемниң,
Дуўтар сыйлық етти жигитлер сонда.

Нурулла бей әфандиге арнаған
Ҳасыл сур териден папах, зер шапан.
Жигит ҳәм қызлары Елликқаланың
Сәлем-саўға десип тапсырды маған...

2003-жыл.

МАЗМУНЫ

Еки сөз.
Төртликлер.
Доллар.
"Еркин базар".
Әмиўдәрья.
Кегейли бойында.
Исбилерменлерге.

Көринер болың.
Аўылдағы кеш.
Саҳра гүли.
Ҳәр кимниң өз заманы бар.
Шайыр *А. Ариповқа.*
Сопрано *С. Қабуловаға.*
Патша хәм шайыр.
Ҳәр китабың бир қызықлы шежире *Ж. Муратбаевқа.*
Арасатлы гүз.
Расул Гамзатовтың естелигине.
Еки сегизлик *Р. Гамзатовтан.*
Еки жол.
Жақсы ҳаялларға жас минген сайын.
Бул самалдың еспейтуғын жери жоқ.
Уллы бабамыздың руўҳы шад болғай.
Мен муғаллим деген халықты сүйемен.
Аллергия. *Т. Ещановқа.*
Шайтанның шағымы.
Өмир алданбайды адамнан бирақ.
Пегас.
Компьютер заманынын муғаллимлерине.
Шайыр Теңелбайға.
Бартер.
Ашықлық пенен көп ойнама, бала!
Еки қатын сөйлескенде.
Помада.
Қара көйлек ишинде.
Музейде.
Ертедеги қойын дәптерден.
    Изимбет ағаның шылым менен хошласыўы.
    Жетпис сениң жездең емес *Абдулла Бекмановқа.*
    Дос ҳәзили.
Әжиниздын әрманлары
    1. Жанға тийди журттың ғаремет сөзи.
    2. Сулыўлар ышқыңда бәрҳә күйдирип.

3. Ырым.
4. Келген болды ма.

Қулпытастағы жазыўлар.
Ўатан топырағы *(қысса).*

Ибрайым ЮСУПОВ

ҲӘР КИМНИН ӨЗ ЗАМАНЫ БАР

Қарақалпақ тилинде

"Қарақалпақстан" баспасы

Нөкис 2004

Бас редактор Жийенбай Избасқанов.
Редактор Гүлжаҳан Тәжетдинова.
Художник Исмайыл Қыдыров.
Техредактор Турсынбай Өтегенов.
Корректор Арзыхан Аташева.
Форматлаған Бахыт Нурыллаев.

Териўге берилген ўақты 20.11.2003. Басыўға рухсат етилген ўақты 11.02.2004. Қағаз форматы 84х 108 1/32. Гарнитурасы "Таймс". Офсет усылында басылды. Көлеми 3,75 баспа табақ. 6,3 шәртли баспа табақ. 3,87 есап баспа табақ. Жәми 1000 нусқада. Буйыртпа № 211. Баҳасы шәртнама бойынша.

"Қарақалпақстан" баспасы,

742000. Нөкис, Қарақалпақстан көшеси №9.

Қарақалпақстан Республикасы Баспа сөз хәм хабар агентлигиниң Нөкис полиграфкомбинаты

742000. Нөкис, Қарақалпақстан көшеси №9.